

TŘETÍ ČÁST

PŘEDSTAVY O NESLYŠÍCÍCH: MOC, POLITIKA A DUET ZÁVISLOSTI

REPREZENTACE A MOC

Zpodobovat určitou skupinu znamená pustit se do politické aktivity. Je-li domo-rodec jakési dítě, potom potřebuje Evropanovo vedení. Je-li jeho chování nemo-rální a pohanské, potřebuje misionáře. Je-li necivilizovaný, pouze zásah ze stra-ny Evropanů jej může pozdvihnout do postavení civilizovaného člověka. Když se neslyšící děti a dospělí stávají technickými objekty psychometrického zkou-mání, činí tím audistický establishment možným a zdánlivě legitimizují jeho nadvládu nad sebou samými. Způsoby, jimiž audisté neslyšící charakterizují, jsou úzce spjaty se vzděláváním neslyšících, s přípravou na budoucí povolání i s programem na implantování kochleárních neuroprotéz u neslyšících dětí. Díky zpodobování neslyšících jako sociálně izolovaných, intelektuálně zaosta-lých, behaviorálně impulsivních a emočně nevyzrálých vzniká zdánlivá nutnost školní psychologie a poradenství, speciální pedagogiky a rehabilitace;¹⁹³ nezdary ve vzdělávání neslyšících zase činí žádoucím zoufalý a neodůvodněný lékařský zákrok. Má-li existovat nějaká léčba i instituce, která tuto léčbu poskytuje, musí existovat „syndrom“, který je třeba léčit.¹⁹⁴

193 Rozvoj speciální pedagogiky byl umožněn technologií pedagogické psychologie. Viz J. Quicke, „The Role of Educational Psychologist in the Post-Warnock Era“, in: L. Bartson a S. Tomlinson (eds.), *Special Education and Social Interests*, London, Croom Helm 1984, str. 123.

194 Příliš aktivní a nepozorné děti nedostávaly amfetaminy ještě více než deset let poté, co bylo před-vedeno, že tento druh drog takovéto děti zklidňuje; měl-li být tento lékařský zákrok, podporovaný výrobcem léčiv, všeobecně praktikován, žádal si určitý syndrom – a tak byla příhodně „objevena“ hyperkinetická impulsivní porucha. Viz P. Conrad a J. Schneider, *Deviance and Medicalization: From Badness to Sickness*, Columbus, Merrill 1980.

Audistický establishment produkuje informace - ve velké míře tak činí na pedagogických školách, kde se mezi jinými vzdělávají učitelé neslyšících, audiologové, specialisté na poruchy řeči a jazyka a na psychologii pedagogiky. Po studentech se chce, aby na magisterské a doktorské úrovni vedli výzkum; má-li se fakultě dostat podpory, zvýšení platů a má-li na ní existovat „definitiva“, tedy jistá učitelská místa až do důchodu, chce se po ní, aby výzkum publikovala. Výzkumníci na pedagogických školách mají tendenci vést výzkumy, jejichž výsledky se shodují s převládajícími výchovnými postupy, a mohou mít dokonce za cíl tyto postupy legitimizovat. Audistický establishment je utvořen tak, že mnoho a mnoho slyšících napíše mnoho a mnoho článků o neslyšících. Dnes by bylo nemyslitelné, aby byly programy *black studies* tvořeny výhradně bělochy, kteří by v odborných časopisech publikovali články o černoších; stejně tak by nemohl existovat program genderových studií, na němž by se podíleli výhradně muži, kteří by publikovali antifeministickou literaturu. Co se týče neslyšící komunity, tytéž etické (a praktické) principy na našich univerzitách teprve čekají na své uplatnění.

Kvůli zpackaným vzdělávacím programům, řízeným audistickým establishmentem, jsou neslyšící většinou nigramotní - jsou však předmětem velkého korpusu literatury, neboť establishment rozšiřuje jím produkované informace v odborných časopisech, které vydává, jako například *The American Annals of the Deaf*, publikovaný Spolkem amerických učitelů neslyšících a Sdružením pedagogických administrativních pracovníků pro neslyšící. Texty ucházející se o publikaci v těchto časopisech nebo o prezentaci na odborných konferencích musí být schváleny odborníky z daného oboru v procesu zvaném „recenzní řízení“, přičemž vydavatel časopisu nebo pořadatel konference má zpravidla rovněž určitou pravomoc rozhodovat, jaké texty přijme. Tímto způsobem se v oboru rozhoduje, jaká informace je legitimní a bude dále šířena a jaká informace legitimní není a šířena nebude. Obor má tedy moc ovlivňovat, jak příslušné profese, vláda i veřejnost neslyšící vnímají, a podněcovat příslušné reakce na ně. Establishment vybírá učebnice založené na publikované literatuře, podle nichž se budou vzdělávat budoucí audisté, kteří zase budou plodit další literaturu. Přípravují se kurzy, které po studentech požadují, aby se učili některé věci - například „psychologii neslyšících“ - neučili jiné - například ASL. Vzdělávání odborníků, kteří mají vést výzkumy a poskytovat služby neslyšícím, je hodnotově zatížené, ale o těchto hodnotách se jen zřídka diskutuje. A takto tedy obor kontroluje, co šíří ve svých vlastních řadách, v řadách svých studentů i mezi praktickými specialisty. Hlavní debata se takto přesunula mimo profesi, do jiných intelektuálních prostorů, jako je například *The New York Review of Books*, odborné lingvistické časopisy a autobiografie neslyšících autorů.

Aby slyšící mohli vést většinu výzkumů, prováděných na neslyšících, žádají značné finanční sumy. Jsou zapotřebí peníze, aby se odborníkovi zaplatila část platu; jsou zapotřebí peníze, aby se zaplatili asistenti a cesty na odborné konference, kde se budou šířit výsledky výzkumu; jsou zapotřebí peníze, aby

se zaplatily publikační náklady, vybavení a odměny, telefonování, poštovné a podobné věci. A univerzita si zajistí velké navýšení základního rozpočtu – může dosáhnout až osmdesáti procent nebo i více – kvůli „režijním nákladům“. Pročež výzkumníci často zasílají žádosti o smlouvy nebo přímo o granty vládním institucím, jako jsou třeba národní zdravotnické ústavy nebo Ministerstvo školství, které za tímto účelem obdržely velké finanční částky od Kongresu. Když tyto instituce dostanou nějaký návrh na výzkum, pošlou ho výzkumníkovým kolegům k recenznímu řízení. Chci tím říci dvojí: peníze, které naše vláda věnuje na zlepšení vzdělávání a životní úroveň neslyšících, dostávají téměř výlučně slyšící; a zadruhé příslušníci audistického establishmentu si navzájem recenzují své návrhy, a to se všemi riziky vzájemné podpory v rámci jedné profese, které s sebou toto uspořádání přináší.

Establishment má pochopitelně tendenci podporovat výzkum a šířit informace, jež jsou v souladu s jeho názory a podporují jeho vlastní rozkvět a růst. V *Annals*, stejně jako v jakémkoli jiném audistickém časopise nebo ve sbornících z konferencí, se jen nesmírně zřídka setkáme s hlediskem neslyšících samotných. Většinou nejde o důsledek vědomých zlomyslných pokusů o potlačení informací. Jde spíše o to, že názory, jejichž „těžištěm“ je zkušenost neslyšících, audistům připadají bizarní a neslučitelné s názory převládajícími, že je podle jejich mínění nestojí za to šířit a že důvěryhodnost lidí, kteří takové názory předkládají, či metod, jichž využívají, se může jevit jako nevalná: například se mohlo stát, že odmítnutá studie se dotazovala přímo neslyšících spíše než odborníků, kteří s nimi pracují, anebo využívala etnografické metody spíše než ty, které vycházejí z pedagogické psychologie. Celý systém celkově vzato funguje tak, aby odfiltroval to, co by se do něho mělo začlenit nejspíše, totiž pohled zvnějšku, pohled těch, kdo do tohoto systému nepatří – a především pak pohled ze strany neslyšící komunity.

Absurdně zlovolné popisy neslyšících, autoritativně předkládané slyšícími příslušníky audistického establishmentu, se takto těšily dlouhým a pečlivě ochraňovaným dějinám. Dotyčná praxe pokračuje i nadále. Cenu za nejpitomější odsudek by si snad mohl odnést středoškolský pedagog, který v souvislosti se svými neslyšícími žáky roku 1988 uvedl, že „sluchově postiženým (středoškolským) studentům se nedaří konceptualizovat změny v čase a prostoru“, jako kdyby tito studenti nechodili včas na schůzky, nedokázali najít učebnu, neužívali po většinu života jazyk, který vyžaduje velmi jemné časové a prostorové rozlišování, a nebyli na chápání prostoru a času při svém dřívějším vzdělávání nijak závislí.¹⁹⁵ Takové negativní popisy mají potvrdit audistickou představu o „speciálních potřebách“ neslyšícího dítěte – především o jeho speciální potřebě audistického establishmentu. Pojmu potřeby, podobně jako se mluví o potřebě jídla nebo potřebě lásky, se zde dostalo metaforického rozšíření.

195 G. Senior, „Temporal Orientation in Hearing-Impaired People“, *Disability, Handicap and Society* 3, 1988, str. 277.

„Potřeby nevidomého,“ jak píše sociolog Robert Scott ve své klasické práci *The Making of Blind Men*, „jsou takové potřeby, které nevidomí musí mít, pokud mají zapadnout do programů, jež vznikly z jiných důvodů, a využívat jejich služeb.“¹⁹⁶ Viděli jsme, že neexistuje žádné důvěryhodné měření neslyšících dětí, jež by mohlo prokázat, že to nebo ono konkrétní neslyšící dítě má jisté nestandardní potřeby. Celý tento konstrukt i se svým biologickým podtextem namísto toho slouží k odvrácení pozornosti od zneužívání moci na straně pedagogů, například pokud jde o volbu jazyka, v němž bude vzdělávání probíhat, o vyloučení neslyšících učitelů a o popření existence neslyšící kultury. Konceptualizace minoritní výchovy coby otázky „speciálních potřeb“ neslyšícího dítěte má za cíl učinit individuální a lékařskou záležitostí něco, co je ve skutečnosti záležitostí komunitní a kulturní. Jde tedy o akt mystifikace, který má zamlžit skutečné mocenské vztahy, jež jsou zde ve hře. Když pedagog tvrdí, že žáci mají speciální potřeby, může tím zároveň získávat finanční fondy pro školu (státní dotace jsou často založeny na počtu „studentů se speciálními potřebami“), odůvodňovat nevalné studijní pokroky dítěte nebo legitimizovat jeho vyloučení z normální třídy a jeho uvěznění v nějakém „speciálním“ ústavu. Protože speciální pedagogika představuje pro běžnou výuku jakýsi bezpečnostní ventil, označení „kombinované postižení“ je zase bezpečnostním ventilem pro speciální pedagogiku.¹⁹⁷ Jak píše jeden význačný sociolog zabývající se speciální pedagogikou: „Výraz ‚speciální potřeby‘ je eufemismus pro neúspěch.“¹⁹⁸

Neúspěchy neslyšících jsou vždy uváděny do vztahu k silným stránkám slyšících; co víc, neslyšící trpí prapodivnými nedostatky téměř ve všech ohledech (viz tabulka 2), takže je jasné, že znehodnocování neslyšícího má za účel vyzdvihnout zdánlivou hodnotu audistického odborníka. Klíčový text o výchově neslyšících napsal v devatenáctém století baron de Gérando, nejvyšší tajemník ministra vnitra za Napoleona a administrativní ředitel pařížského Národního ústavu pro hluchoněmé, první školy, která kdy byla pro tuto skupinu občanů založena. Popsal neslyšící děti jako „izolované, netečné, nevypočitatelné, vrtkavé, povrchní, bez představitivosti, samolibé, vznětlivé, nevděčné“ atd. atd.¹⁹⁹ Srovnání s tabulkou 2 ukazuje, že ani zhruba o půldruhé století později slyšící autority svůj názor na neslyšící v podstatě nezměnily. Paralela s kolonialismem platí i zde. Albert Memmi to formuloval takto: „Utlačovatel a utlačovaný jsou na různých miskách týchž vah; je-li utlačovatelova ekonomická, sociální a mocenská úroveň vysoká, pak jen proto, že úroveň utlačovaného je nízká.“ V rámci sebeobranu, ostatně předurčené k nezdaru, „může utlačovatel zdůrazňovat krajní nedostatky utlačovaného nebo vlastní vynikající schopnosti anebo oboje.“²⁰⁰ Sly-

196 R. A. Scott, *The Making of Blind Men*, New Brunswick, Transaction 1981, str. 103.

197 S. Tomlinson, *A Sociology of Special Education*, Boston, Routledge and Kegan Paul 1982, str. 67 a násled.

198 L. Barton, „The Politics of Special Education Needs“, *Disability, Handicap and Society* 1, 1986, str. 273-290.

199 M. J. de Gérando, *De l'éducation des sourds-muets de naissance*, Paris, Mequignon 1827.

200 A. Memmi, *Portrait du colonisé*, Paris, Pauvert 1966.

šící uvažují abstraktně a morálně, jsou společenšší a nestranní, kdežto neslyšící myslí konkrétně, jsou amorální, izolovaní a impulsivní. No dobrá, a když je tedy společnost slyšících tak skvělá, proč nepracovat výlučně mezi slyšícími? „Nuže, kolonista je bůh v kolonii, ale nýmand ve své domovině.“²⁰¹

Neslyšící intelektuálové z devatenáctého století, například francouzský pedagog Ferdinand Berthier, psali knihy, v nichž vyvracejí očeřování ze strany slyšících, uvádějí prakticky podložené doklady morální vnímavosti neslyšících dětí, zaznamenávají významné intelektuální výkony neslyšících dospělých (tyto knihy samy usvědčovaly tvrzení slyšících ze lži), upozorňovali na neomezené možnosti francouzského znakového jazyka – avšak v mocenských kuloárech se tohle všechno přecházelo naprostým mlčením, stejně jako se rozhořčení neslyšících v současnosti stále ještě přechází mlčením v audistickém establishmentu.²⁰²

Sebeobrana v podobě výše zmíněného vyvažování je k ničemu. Kolonizátor konec konců ví, že je vinen, ve svou osobní kauzu má pramalou důvěru a namísto toho obhajuje kauzu své třídy, již okázale nazývá „společností“ – podobně i audista prohlašuje, že jeho cílem je navrátit neslyšící do společnosti.

Roku 1800, krátce poté, co byla v době francouzského osvícenství zahájena výuka neslyšících, abbé Sicard, ředitel pařížské školy a autor první učebnice o systematickém vzdělávání prelingválně neslyšících dětí, v tomto duchu ve své knize napsal: „Takovéto dítě nemá vůbec žádnou společenskou existenci, je to živý stroj, socha (...). Nemá dokonce ani zvířecí instinkty. (...) Jeho mysl je prázdná (...). Morální svět pro ně neexistuje. Ctnost a nectnost pro ně nemá žádnou skutečnost.“²⁰³ Život pro neslyšící dítě začne tehdy, když se ho ujme audistický establishment: teprve pod vedením slyšících „se objeví svět, lidé, trvání, život, čas“. Když je výchova neslyšícího dítěte završena, je navraceno společnosti: „Bývalo divokým a zlým zvířetem; nyní je z něho rozumná bytost.“ Jean-Marc Itard, zakladatel otologie a autor první knihy o ušních onemocněných a sluchových vadách, popsal vrozenou a ranou hluchotu těmito slovy: „Odsuzuje oběť k morální izolaci, k řečovým vadám a neúplnému intelektuálnímu rozvoji. Hluchoněmý má vnější zjev civilizovaného člověka, ale v jeho nitru sídlí barbarství a nevědomost divocha. Co nedím, divoch stojí nad ním, pakliže má nějaký jazyk, ať už jakkoli omezený.“²⁰⁴ Cílem Itardových lékařských experimentů na neslyšících dětech v pařížské škole bylo umožnit jim nějakým způsobem slyšet, a tedy jim dát možnost osvojit si řeč a „jazyk“, díky čemuž se měly stát plně civilizovanými.

Metafora neslyšícího coby divocha byla mimořádně trvanlivá. Tím, co má divoch a neslyšící v rámci tohoto fantasmatu nejvíce společného, je nedostatečný vývoj a jistá dětinskost. Abbé Sicard napsal: „Nazveme-li hluchoněmého divo-

201 A. Memmi, *Portrait du colonisé*, cit. dílo, str. 98.

202 F. Berthier, *Sur l'opinion de feu le docteur Itard*, Paris, Michel Lévy frères 1852.

203 R. A. C. Sicard, *Cours d'instruction d'un sourd-muet de naissance* (předmluva), Paris, LeClere 1800.

204 J. M. G. Itard, „Sourd“, in: N. P. Adelon (ed.), *Dictionnaire des sciences médicales*, Paris, Panckoucke 1821, str. 212.

chem, je to jen slabý výraz pro jeho smutný úděl, neboť hluchoněmý zaostává za divochem, pokud jde o morálku, kterou divoši do jisté míry mají, a zaostává za ním ještě mnohem více, pokud jde o komunikaci.²⁰⁵ De Gérando prohlásil, že „hluchoněmý je rovněž jakýsi divoch“, a jejich vzájemnou podobnost považoval za tak výraznou, že vyzýval členy nově založené Společnosti pozorovatelů člověka, první antropologické společnosti na světě, aby si osvojili znakový jazyk jakožto prostředek umožňující navazovat komunikaci s divochy, se kterými se na svých cestách setkají.²⁰⁶ A když bylo objeveno a chyceno skutečné divoké dítě, všem zúčastněným připadalo samozřejmé, že pravým místem, kde by měl být divoký chlapec z Aveyronu vychováván, byl Národní ústav pro hluchoněmé.²⁰⁷

Kolonizátoři často popisovali Afričany jako dětinské (viz tabulka 1). Jeden význačný britský generál například napsal: „Domorodci jsou jako děti přírody a v mnoha ohledech se podobají divokým zvířatům z lesů.“²⁰⁸ David Livingstone odjel do Afriky roku 1841 a strávil tam více než třicet let. Nějakou dobu žil i v Burundi. „Afričané jsou jen obyčejné děti a lze je upokojit stejně snadno jako kojence,“ napsal.²⁰⁹ Toto fantasma Afričana jako nezkaženého dítěte – spontánního, impulsivního, morálně nevyvinutého – představuje, jak zdůrazňuje Pascal Bruckner v *Nářku bílého muže*, jistou formu pohrdání.²¹⁰ Ba co víc, dobrodincova neznalost Afričana na jedné straně a neslyšícího na straně druhé činí z obou ideální projekční plochu, na niž si lze promítat vlastní fantazie. Když se nám sdělí, že domorodci jsou orgiastičtí nebo že neslyšící jsou nevinní a impulsivní, či svět se nám tím má vyjevit? Když nám psycholog nebo pedagog tvrdí, že neslyšící jsou agresivní, je to proto, že se sám cítí ohrožen – možná snad neschopností s neslyšícím komunikovat? Podle etnologa Octava Mannoniho je běloch rozpolcen mezi touhou „napravit“ divochovy omyly – tj. promítat si do něho vlastní svědomí – a touhou sám se s těmito necivilizovanými způsoby ztotožnit – tj. promítat si do nich vlastní nevědomí.²¹¹

Vzpomeňme si, jak nejednoznačná je pozice kolonizátora, jenž se setkává s kolonizovaným, nebo audisty, jenž se setkává s neslyšícím. Oba hledí na masku, kterou si dotyčný kvůli tomuto setkání nasadil. Ani jeden z nich nemá povědomí o zvyklostech, jež se za touto maskou skrývají (nevyzpytatelný Arab, tajemný Číňan). Kolonizátor ani audista si často nejsou jisti, jak komunikovat, a nemají

205 R. A. C. Sicard, *Cours d'instruction d'un sourd-muet de naissance*, cit. dílo [zkrácený anglický překlad in: F. Philip, *The Deaf Experience: Classics in Language and Education*, Cambridge, Harvard University Press 1984].

206 J. M. de Gérando, *Considérations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages*, Paris, Société des observateurs de l'homme 1800. Přetištěno in: J. Copans a J. Jamin (eds.), *Aux origines de l'anthropologie française*, Paris, Le Sycomore 1978. Anglický překlad: *The Observation of Savage People*, přel. F. C. T. Moore, Berkeley, University of California Press 1969.

207 H. Lane, *The Wild Boy of Aveyron*, Cambridge, Harvard University Press 1976.

208 C. B. Wallis, *The Advance of Our West African Empire*, London, Fisher Unwin 1903, str. 119.

209 Cit. in: V. G. Kiernan, *The Lords of Human Kind*, Boston, Little-Brown 1969, str. 217.

210 P. Bruckner, *The Tears of White Man*, New York, Free Press 1986, str. 123 [orig. *Le sanglot de l'homme blanc*, Paris, Seuil 1983].

211 D. O. Mannoni, *Prospero et Caliban: psychologie de la colonisation*, Paris, Éditions universitaires 1984.

jasno o smyslu (a už vůbec ne o nuancích) komunikace svého partnera. Kolonizátor se ocitl mimo svou vlast. Také audista se v jistém smyslu odvážil mimo známé území. Setkává se s gesty, jimž rozumí jen zpola, s naléhavými potřebami, jež jsou mu sdělovány, ale jejichž povaha je nejasná, s chováním, jež je dostatečně jasně pozorovatelné, ale jeho motivace a kontextuální význam lze uhodnout jen s obtížemi; v psychologovi či pedagogovi, který za těchto okolností nemůže dělat svou práci a který si v každém případě uvědomuje své nejasné citové rozrušení, vyvolané především grimasami oné živoucí masky před ním, to přirozeně vzbuzuje úzkost. Máme se tedy divit, že v této nejednoznačné situaci je vzezření a chování neslyšícího interpretováno jako projev nejrůznějších vlastností, které se mu pak přiřítají? Učitel v jistém momentu pozná, že musí zápolit nikoli s bezelstným, poslušným dítětem, které – jak doufal – naplní svým nadřazeným věděním jako nějakou nádobu, nýbrž s již utvořenou lidskou bytostí, která jedná podle svého; něco takového lze pociťovat jako agresi nebo jako známku emoční poruchy. Učitel se ocitá ve stejné tísní jako abbé Sicard, jenž s ohromením zjistil, že divoký chlapec z Aveyronu vůbec neodpovídá jeho představě poslušného přírodního dítěte – načež se rozhodne vyvléknout se z toho stejným způsobem. S chlapcem musí být něco v nepořádku, pošleme ho k lékaři.

Jestliže slyšící odborníci vidí neslyšící děti a dospělé jako jedince se specifickými potřebami, musíme mít na paměti, že kromě promítání vlastních potřeb do svých neslyšících klientů tito lidé z potřeb svých klientů také žijí – jinými slovy, potřebují potřebnost. Jeden takový odborník na odpočinku napsal: „Teprve když jsem se vzdal moci, kterou jsem jako pedagogický psycholog měl, uvědomil jsem si, jak velká moc to vlastně byla a jak silně ji postrádám.“²¹² Audista a neslyšící spolu hrají něco, co Memmi označuje jako „duet závislosti“.²¹³ V některých případech slyšící odborníci a neslyšící vstupují do vztahu závislosti nařízeného zákonem, například tehdy, když je neslyšící dítě posláno do školy nebo neslyšící dospělý do nějakého ústavu. V jiných případech vzniká duet závislosti na základě okolností: když si například neslyšící středoškolák zajistí tlumočnicka. Kdykoli však jakákoli z obou stran vstoupí do tohoto vztahu z vlastního rozhodnutí, je to proto, že jedna strana má v úmyslu něco poskytovat a druhá strana má v úmyslu tyto poskytované věci přijímat.

Proč audista a neslyšící do této vědomě zvolené vzájemné závislosti vstupují? Memmi tvrdí, že vyhledávat duet závislosti je v lidské povaze. Proč si ale jeden člověk vybral jednu roli a druhý druhou? Octave Mannoni prohlašuje, že poskytovatel reaguje na nějaký komplex méněcennosti, že si něco kompenzuje, zatímco závislého v hloubi duše pohání separační úzkost. Stávající systém tuto závislost podporuje. Čím více poskytovatel zastává rodičovskou úlohu, tím více je recipient ve skutečnosti podněcován k tomu, aby hrál úlohu závislého. Samozřejmě zde jsou ve hře také ekonomické a společenské síly. Je nepravděpodobné,

212 A. Freeman, „Parents: Dilemmas for Professionals,“ *Disability, Handicap and Society* 3, 1988, str. 85.

213 A. Memmi, *Dependence*, Boston, Beacon Press 1984 [fr. *La dépendence*, Paris, Gallimard 1979, str. 38-39].

že neslyšící bude poskytovatelem zdravotní péče, protože vztahy závislosti fungují napříč vzděláváním neslyšících, takže pro něho bude nesnadné dosáhnout takových profesních výšin – tím spíše, že často narazí na bariéry vybudované právě proto, aby jich nedosáhl. Mnoho neslyšících tohle všechno chápe zvláště z toho důvodu, že zárodky chování každého partnera se skrývají v každém z nás; neslyšící osoba, která je závislá řekněme na svém rehabilitačním poradci, může zase hrát roli živitele ve vztahu ke svým dětem.

Jaký typ člověka si v rámci duetu závislosti volí roli poskytovatele? Manoni uvažuje následovně: v dětských fantaziích existují bizarní a divoké bytosti na jedné straně a laskavé bytosti bez zlé vůle a postranních úmyslů na straně druhé. Koloniální společnosti se nejvíce podobaly pustému ostrovu s nedotčenými domorodci; kolonisty, které to tam lákalo, přitahoval jakýsi dětský svět bez lidí – jinými slovy byli to misantropové. Je pravda, že kolonizátoři byli často lidé, které jejich otčina zavrhl, lidé, u nichž byla patrná jistá neschopnost přizpůsobit se životu v domovské zemi. Je pravda, že internátní školy pro neslyšící děti, v nichž až do poloviny osmdesátých let přebývala většina těchto dětí i značná část audistického establishmentu, byly jako malé pusté ostrůvky, uzavřená společenství s vlastními pravidly a správou, nacházející se na rozlehlých pozemcích a obehnaná zdmi. Pracovat výlučně mezi neslyšícími každopádně metaforicky znamená pracovat na odlehlém místě, v takzvaném světě neslyšících.

Přitahuje snad mnoho lidí v profesích věnujících se neslyšícím dětem a dospělým právě tato snová vize nevinnosti, jedná se o lidi, kteří nějakým zásadním způsobem nezapadají do vlastní společnosti? Jean-Marc Itard byl nepochybně podivín, neřkuli misantrop. Tento popudlivý člověk, který žil po celou dobu dospělosti v osamění, napsal v poslední větě své závěti: „Člověk nemůže uniknout smutným okolnostem své existence, spočívající v utrpení a ve smrti.“²¹⁴ I abbé Sicard se ve světě mimo enklávu Národního ústavu pro hluchoněmé pohyboval s mnohem většími nesnázemi než v ní; kvůli své politické naivitě byl neustále uvězněn; neustále se potýkal s dluhy, které si bez přemýšlení nadělal; neustále hledal bezpečná místa, na nichž se ukrýval před zákonem.

Únik ze světa slyšících samozřejmě není jediným důvodem, proč se slyšící rozhodnou pracovat ve světě neslyšících. Například baron de Gérando byl doslova nutkavě posedlý dobročinností, díky níž mělo být dosaženo optimálního uspořádání společnosti; jakákoli deviace byla nežádoucí. Otevřel domov pro padlé ženy, založil spořitelnu pro chudé, společnost pro podporu národního průmyslu a společnost pro základní vzdělávání; adoptoval sedm osiřelých dětí své švagrové a poté, co mu zemřel bratr, také pět svých synovců. Napsal pětadvacet svazků o konání dobra. V posledních dnech života si o neslyšících, kteří ho za jeho odpor k jejich jazyku a společenství začali nenávidět, do deníku zapsal tuto větu: „Dlužno říci, že mě milovali jako otce.“²¹⁵

214 Cit. in: H. Lane, *The Wild Boy of Aveyron*, cit. dílo, str. 271.

215 Cit. in: H. Lane, *When the Mind Hears*, cit. dílo, str. 147.

Devět z deseti osob učících neslyšící děti jsou v současné Americe ženy.²¹⁶ Zdá se pravděpodobné, že důvod, proč se ženy rozhodují být v tomto duetu závislosti poskytovatelkami o tolik častěji než muži, tkví částečně v jejich konvenční roli vychovatelek dětí, již v naší společnosti zastávají. Ať jsou však důvody či hlubší motivace jakékoli, každý, kdo vstoupí do oblasti vzdělávání neslyšících nebo do jakékoli jiné větve audistického establishmentu, sem zpravidla vstupuje s předpokladem, že mezi dobrodincem a jeho svěřencem nebude panovat rovnocenný vztah. Kdykoli nějaký dospělý učí dítě, je v jejich vztahu vzhledem k věkovému a mocenskému rozdílu neodmyslitelně přítomna nerovnováha, avšak v oblasti vzdělávání, poradenství a rehabilitace pro neslyšící se tento rozdíl mnohonásobně zvětšuje, neboť klient obecně není vnímán jako někdo, kdo by jednou třeba jen potenciálně mohl být poskytovatelem. Rovnost neexistuje v žádném duetu závislosti, avšak v audistickém duetu není dokonce ani rovnost potenciální. A právě toto si dotyčný profesionál zvolil.

Politika a ekonomie audistova paternalismu (či maternalismu) je zakrývána audistovým způsobem vyjadřování; audista pracuje v profesích poskytujících zdravotnické a sociální služby, jeho úkolem uspokojovat „speciální potřeby“ neslyšících. Cenným dobrodiním, které tyto služby přináší, je péče, a i když je tato péče placená a poskytovaná ve vlastním zájmu, ba dokonce i když je škodlivá, nemůžeme tento výraz zcela očistit od jeho dodatečného významu, jímž je láskyplná péče, ona péče, kterou nám v první řadě věnují rodiče a naši blízcí. A poněvadž láska není politickou otázkou, péče a služby si nasazují masku, která je chrání před bedlivějším zkoumáním. Za maskou benevolence se schovává profesionál začleněný do trhu se službami a prosazující svůj specifický zájem v nejrychleji se rozvíjejícím sektoru naší ekonomiky. Čím lépe dovedou tito profesionálové rozpoznat neuspokojené potřeby, tím úspěšněji mohou nabízet služby, které je mají uspokojit. Potřebují stále větší přísun lidských nedostatků. Potřebují širokou „klientskou základnu“, aby odpadnutí jakékoli jednotlivé skupiny neohrozilo jejich životaschopnost. Potřebují potlačit individuální a skupinová řešení lidských problémů, aby bylo nutné obracet se na odborníky v oblasti zdravotnických a sociálních služeb. A konečně potřebují, aby klient ztotožnil své potřeby s jejich potřebami, aby chápal duet závislosti jako soběstačný a úspěšný už jen díky samotné jeho existenci, bez odkazu k nějakým vnějším kritériím.²¹⁷

Audista se nás snaží přesvědčit, že zjevným osudovým posláním slyšících je přispívat neslyšícím ku pomoci; je to naše „procházka divočinou“. „Co může být

216 J. Treesberg, „Teacher Backgrounds“, *The Bicultural Center News* 29, 1990, str. 3. Jde o shrnutí studie z Výzkumného ústavu Gallaudetovy univerzity (*Gallaudet Research Institute*), jejímiž autory jsou James Woodward, Thomas Allen a Arthur Schildroth. Viz J. Woodward, T. Allen a A. Schildroth, „Teachers and Deaf Students: An Ethnography of Classroom Communication“, in: S. DeLancey a R. Tomlins (eds.), *Proceedings of the First Annual Pacific Linguistics Conference*, Eugene, University of Oregon Press 1985, str. 479–493; J. Woodward a T. Allen, „Classroom Use of Artificial Sign Systems by Teachers“, *Sign Language Studies* 61, 1988, str. 405–418.

217 J. McKnight, „Professionalized Services and Disabling Help“, in: A. Brechin, P. Liddiard a J. Swain (eds.), *Handicap in a Social World*, Sevenoaks, Holder and Stoughton 1981, str. 24–33.

vznešenější než vydat se mezi ně jako živý důkaz našeho štěstí, našeho bohatství, naší převahy (...). Možná nás povolají do svého středu, abychom jim ukázali cestu, která je může přivést až k našemu postavení. Jaká radost! Jaké vítězství!"²¹⁸ Tato slova napsal de Gérando o „divoších“, avšak stejnou filozofií se řídily i jeho vztahy k neslyšícím a řídí se jí i dnešní audisté.

Podle audistů neslyšící dítě nebo dospělý nevstupují do duetu závislosti kvůli audistickým praktikám či zákonodárství, nýbrž kvůli své niterné povaze. Nejenže neslyšící se od nás liší, a to výrazně negativně, máme-li co věřit psychometrice. Tyto rozdíly jsou navíc absolutizovány, jsou nezrušitelné – to je další mystifikace, která má zastřít distribuci moci.²¹⁹ Mexičan nebyl agresivní proto, že jsme mu brali jeho území, ale kvůli své indiánské krvi. A podobně se i zájmům imperialismu a evangelismu sloužilo tím, že Afričan byl vykreslován jako ne zcela plnohodnotná lidská bytost. V jednom východoafrickém lékařském časopise z roku 1943 se můžeme dočíst: „Při technicky velice vyspělém zkoumání vzorku jednoho sta mozků, pocházejících od normálních domorodců, byly objeveny jevy pozorovatelné pouhým okem i mikroskopem, jevy svědčící o novém typu jejich inherentní méněcennosti (...). Kvantitativně vzato tato inferiorita dosahuje 14,8 procent.“²²⁰ Přesvědčení, že Afroameričané jsou podřadní svou vnitřní povahou, přesvědčení posilované eugenicistickými interpretacemi darwinovského evolucionismu, podle všeho rovněž ospravedlňovalo, že se s Afroameričany zachází jako s otroky.²²¹ V současnosti se výroky o přirozené podřadnosti Afroameričanů objevují v kontextu zjevných vzdělávacích a sociálních nerovností mezi většinou a afroamerickým obyvatelstvem v naší zemi. Politolog James Q. Wilson a psycholog Richard Herrnstein ve své knize *Zločin a lidská přirozenost* z roku 1985 tvrdí, že jisté tělesné typy lidí – jedinci hranaté, robustní, svalnaté postavy – jsou predisponovány ke zločinu a že tomuto tělesnému typu, nazývanému mezomorfie, odpovídá více mladých černochů než bělochů.²²² Citují průkopnickou práci lékaře Williama Sheldona, který prohlašoval, že existuje vztah mezi třemi tělesnými typy a vzorci zločinného chování. Sheldon a jeho kolegové roku 1949 pečlivě prozkoumali fotografie dvou set nahých těl bostonských delikventů a každému připsali několik hodnot, včetně stupně jeho „čistokrevnosti“

218 J. M. de Gérando, *Considérations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages*, in: J. Copans a J. Jamin (eds.), *Aux origines de l'anthropologie française*, cit. dílo, str. 163.

219 S. Tomlinson, *A Sociology of Special Education*, cit. dílo.

220 Cit. in F. Fanon, *Černá kůže, bílé masky*, přel. I. Kozelská, Praha, Tranzit 2011, str. 60: „Mimořádně důkladné pozorování skupiny sta normálních domorodých mozků prokazuje prostým okem absenci nových mozků, jež, jak víme, charakterizují buňky v posledním stadiu vývoje (...) tato méněcennost tvoří kvalitativně 14,8%.“ [Český překlad zní sice nelogicky, ale překladatelka je ve skutečnosti věrná Fanonovu – na tomto místě dosti zvláště vyznívajícímu – francouzskému textu. My zde dotyčnou větu překládáme z angličtiny vzhledem k její větší srozumitelnosti. Pozn. překl.]

221 M. McCarthy, *Dark Continent: Africa as Seen by Americans*, Westport, Greenwood 1983.

222 J. Q. Wilson a R. Herrnstein, *Crime and Human Nature*, New York, Simon and Schuster 1985. „Mezi bělochy je mezomorfismus indikátorem náchylnosti ke zločinu. Mladí černoši mužského pohlaví jsou více mezomorfičtí (5,14 na Sheldonově škále) než mladí běloši (4,29)“ – srov. 469. Autoři tyto poznámky rovněž přesněji specifikují: viz kapitoly 3 a 18.

(*thoroughbredness* – t). Zde je pro ilustraci Sheldonův popis případu 113: „Somatotyp 3,5 – 6,5 – 1; primární t 3; sekundární t 1. Šestnáctiletý velmi výrazně mezomorfický černoš (...) Hrubé, primitivní rysy (...) ,atavistický návrat k domorodým předkům‘ (...) Učitelé se chlapce báli (...) Infantilní mentalita (...) Nyní velice silné sexuální uvědomění (...) Jeho nedávno uvedenou ambicí je ‚vyvést svou rasu z divočiny‘ (...) Ze stanoviska regulace zločinu představuje obtížný problém. Neexistuje žádné odůvodnění, na jehož základě by bylo možné na něho pohlížet jako na zločince nebo ho internovat jako psychotika, nicméně je nebezpečný jako dynamit.“²²³

Psycholog Arthur Jensen v podobném duchu tvrdil, že Afroameričané mají v IQ testech soustavně horší výsledky než běloši, a to z důvodů spojených s biologií své rasy.²²⁴ Stačí tento směr myšlení dovést o něco dál a dostanete návrh na nápravu celého problému, který předložil fyzik William Shockley v televizním pořadu „Palebná linie“: „Mám takový plán, že dostanete odměnu za dobrovolnou sterilizaci (...) v závislosti na geneticky předávaných postiženích (...). Tisíc dolarů za každý bod, který bude chybět do stobodové hodnoty v IQ testu.“²²⁵

„Domorodec je přirozeně neschopný,“ poznamenává Memmi.²²⁶ A stejně tak je tomu s charakterizací neslyšících ze strany audistů. Jejich politováníhodný stav je buď výsledkem praktik audistického establishmentu, což je nemyslitelné, anebo je to výsledek vrozené neschopnosti neslyšících z těchto praktik těžit. Přesvědčení o vrozené méněcennosti neslyšících stojí v pozadí celého audistického establishmentu. Psycholog McCay Vernon například píše: „Nyní je zjevné, že chování, jež bylo zaznamenáno jako charakteristické pro neslyšící děti, je často interakčním následkem ztráty sluchu a dalších poškození centrálního nervového systému, spojených s podmínkami způsobujícími hluchotu.“²²⁷ Není divu, že osobnost, socializační a kognitivní schopnosti neslyšícího jsou na tom tak žalostně! Není divu, že profesionálů z audistického establishmentu je tak naléhavě zapotřebí! Není divu, že vzdělávání neslyšících není ve velké míře s to splnit svůj úkol! Vždyť tyto děti mají poškození mozku! Poškození mozku, která, prosím pěkně, nelze prokázat: prokazatelná poškození má jen nepatrné procento těch-

223 Chci poděkovat dr. Leonu Kaminovi, vedoucímu katedry psychologie na Severovýchodní univerzitě, který mi tyto informace poskytl. W. H. Sheldon, E. M. Hartl a E. McDermott, *Varieties of Delinquent Youth*, New York, Harper 1949.

224 A. R. Jensen, „How Much Can We Boost IQ and Scholastic Achievement?“, *Harvard Educational Review* 39, 1969, str. 1–123; A. R. Jensen, *Straight Talk About Mental Tests*, New York, Free Press 1981; A. R. Jensen, „The Nature of the Black-White Difference on Various Psychometric Tests: Spearman's Hypothesis“, *The Behavioral and Brain Sciences* 8, 1985, str. 193–263.

225 M. K. Manion a H. Bersani, „Mental Retardation as a Western Sociological Construct: A Cross-Cultural Analysis“, *Disability, Handicap and Society* 2, 1987, str. 235; W. Shockley, „Models, Mathematics and the Moral Obligation to Diagnose the Origin of Negro IQ Deficit“, *Review of Educational Research* 41, 1971, str. 369–377.

226 A. Memmi, *Dependence*, cit. dílo, str. 107.

227 M. Vernon, „Multi-handicapped Deaf Children: Types and Causes“, in: D. Tweedie a E. H. Shroyer (eds.), *The Multi-Handicapped Hearing Impaired*, cit. dílo, str. 24.

to dětí (2,1 procent podle jednoho průzkumu)²²⁸. Jde o vydedukovaná mozková poškození, podobná těm, jež lze dovodit z údajných chabých výsledků, jakých v IQ testech dosahují Afroameričané. Na základě podobného způsobu uvažování jistý britský psycholog v recenzi na knihu *Zkušenost neslyšících*, kompilaci anglických překladů klasických francouzských textů o vzdělávání neslyšících, kterou jsem editoval, odmítl moje prohlášení, že neslyšící děti byly lépe vychovávány v devatenáctém století, když se pedagogická praxe řídila kulturním modelem neslyšící komunity: „Za zkušenost sociální izolace a omezených příležitostí, která neslyšící provází, není zodpovědná nepřítomnost znakového jazyka na školách: může za ni hluchota sama.“²²⁹

Kromě sebeospravedlňování a mystifikace má audismus ještě další důvod, proč být přesvědčen o konstituční méněcennosti kulturně neslyšících. Na rozdíl od kolonialistů a bílých suprematistů má totiž audistický establishment sektor zabývající se léčbou této konstituční vady, jejím měřením, upravováním a chirurgickým odstraňováním; jde o medikalizaci kulturní hluchoty, která vyžaduje biologickou teorii méněcennosti neslyšících. Audistická tvrzení, že neslyšící trpí konstituční vadou, nesměřují jen k prosazení takového pohledu na veškerou hluchotu, který je založen na modelu postižení, a tedy k legitimizaci významné úlohy, již slyšící lidé navzdory závažným pochybnostem a chabým výsledkům hrají v utváření životů kulturně neslyšících; slouží rovněž ke zpochybnění nároku neslyšící komunity na status právoplatné jazykové a kulturní menšiny, která má právo tvořit svou vlastní přítomnost a budoucnost. Výzkum o vlivu minorit prokázal, že obraz minority je základním faktorem její schopnosti uskutečňovat jakékoli změny.²³⁰ Držitelé moci mohou odolávat změně tím, že budou danou menšinu prezentovat v negativním světle, a především pak tím, že ukážou, že příslušníci této menšiny mají nějakou osobitou vlastnost, která je přirozeně vede k jejich zvláštnímu, nonkonformnímu postoji. Když jsem pořadateli jisté plánované konference o kochleárních implantátech u dětí navrhl, že jako mluvčí by měli být pozváni také někteří význační neslyšící, neboť implantované děti jsou rovněž neslyšící a budou pravděpodobně závislé na ASL a neslyšící komunitě, dotyčný otolog odpověděl, že s neslyšícími dospělými nelze o tomto tématu vést rozumnou debatu – jsou prý iracionální.

Psychologizace je jedna strategie, jak podlomit vliv nějaké minority; další strategií je individuace. Slyšící představují většinovou skupinu. „Jsme ve světě slyšících,“ říkají a mají tím na mysli, že neslyšící by se měli přizpůsobit našim zvyklostem. Neslyšící jsou podle tohoto názoru naproti tomu jen seskupením jednotlivců. Každý je jiný. Je velmi důležité znát stupeň „sluchového postižení“ – je to důležité pro dítě, pro učitele i pro rodiče. Může jít o úplnou nebo praktic-

228 A. B. Wolff a J. E. Harkins, „Multihandicapped Students“, in: A. N. Schildroth a M. A. Karchmer (eds.), *Deaf Children in America*, cit. dílo, str. 65.

229 A. Webster, „*The Deaf Experience*, edited by Harlan Lane“, *History of Education* 14, 1985, str. 237–250.

230 S. Moscovici, G. Mugny a E. van Avermaet, *Perspectives on Minority Influence*, New York, Cambridge University Press 1985, str. 124.

kou hluchotu, může jít o těžkou, středně těžkou nebo lehkou nedoslýchavost. Tyto termíny jsou přibližné a audiogram přesně určí jedinečnou strukturu hlasitosti zvuků, které jsou pro neslyšícího jedince dosud vnímatelné, v závislosti na jejich výšce. Neslyšící jedinci se liší etiologií svého postižení: zarděnky v době těhotenství, dědičnost, trauma při narození, předčasný porod. Liší se co do přítomnosti podmínek způsobujících handicap. V mnoha různých směrech se liší svými výsledky v souboru psychometrických testů, v MMPI, TAT, SAT atd. Zde je seznam zadaných testů, které tvoří součást dokumentační složky Claudine Umuvyeyi, neslyšící dívky z Burundi, nyní zapsané do Modelové střední školy pro neslyšící v rámci Gallaudetovy univerzity: *Stanford Achievement Test*; Wechslerova inteligenční škála; *Hiskey Nebraska Test of Learning Aptitude*; *Detroit test of Learning Aptitude*; test neverbální inteligence; Ravenovy progresivní matrice; *Bender-Gestalt Test*; *Woodcock Reading Inventory*; test základních pojmů podle Boehmové.²³¹ Podobně jako neslyšící děti po celé zemi se Claudine proměnila v „případ“. Michel Foucault poznamenává, že mít svůj život zdokumentovaný kdysi bývalo mocenskou výsadou. Avšak „toto zapisování skutečných osudů již není procedurou heroizace; funguje jako procedura objektivace a podrobení“.²³²

Specifikováním těchto audiologických a psychometrických rozdílů se tráví nekonečné hodiny a utrácí se za ně spousta peněz, přestože se tím často jen málo mění na tom, co s neslyšící osobou nebo pro neslyšící osobu uděláme. Neboť praktický odborník ví, že tato data, jak jsme viděli, nejsou spolehlivým základem pro nějaké jednání. Neboť často neexistují žádné pedagogické strategie, které by se vázaly k různým výsledkům testů. Neboť finanční i lidské zdroje jsou omezené. K čemu tedy všechna tato individuace? K tomu, aby zakrývala a popírala komunitní existenci této jazykové a kulturní menšiny. Tato individuace potvrzuje, že neslyšící nejsou legitimně odlišní, nýbrž patologicky deviantní.

Když byl jeden význačný zástupce francouzské neslyšící komunity dotázán, proč se mezi neslyšícími vytvářejí všechna tato rozlišení, odpověděl: „Protože náš počet nahání slyšícím strach, takže chtějí raději rozdělit a panovat, spíše než aby respektovali naše práva. Je to totéž jako u apartheidu: od černé k bílé se postupuje přes četné mezistupně. Biologické a rasistické argumenty se používají za sociálními účely; v jejich případě je to stupeň barvy jejich pleti, v našem případě je to stupeň naší hluchoty.“²³³

Foucault zdůrazňuje, že psychologické vyšetření nejenže subjekty nějak poznamenává a „uvěznuje je v objektivizačním mechanismu“, ale samo je zároveň rituálem této objektivizace. Připomíná mi to fotografii, kterou mi poslala Keňská společnost pro neslyšící děti, fotografii osmiletého neslyšícího chlapce, kterému jsem se rozhodl přispívat na školní vzdělání. Přestože Gideon chodí do malé venkovské školy pro neslyšící děti, kde není žádné elektronické zaříze-

231 U názvů testů uvádíme český název jen v případě, že v češtině existuje zavedený ekvivalent. V opačném případě názvy ponecháváme v angličtině. Pozn. překl.

232 M. Foucault, *Dohlížet a trestat*, přel. Č. Pelikán, Praha, Dauphin 2000, str. 271.

233 J. Grémion, *La Planète des sourds*, Paris, Messinger 1990, str. 38.

ní – dokonce tam nejsou ani okna –, na snímku má nasazena obrovská sluchátka; kdybychom obě sluchátka spojili, zabrala by větší plochu než celý jeho obličej. Psychologický test, sluchátka a další atributy audismu – obzvlášť sluchadla – jsou symbolické předměty. Právě proto francouzský neslyšící líder Jean-François Mercurio zahájil Mezinárodní konferenci o znakovém jazyce, která se v červnu 1990 konala v Poitiers, tím, že rozbil sluchadla kladivem.

Kulturní dějiny jsou nepřitelem psychologizace a individualizace. V typické domácnosti v Burundi se rodina po setmění sesedne kolem ohně a naslouchá – v jazyce kirundi – moudrosti otce i nahromaděné moudrosti jeho předků, tedy moudrosti zvané historie. Podobně i neslyšící děti vyrůstající v neslyšící komunitě se od starších dětí a dospělých ve znakovém jazyce učí, co znamená být neslyšící, učí se o tom, jaké životy vedli neslyšící v minulosti, a tedy i o tom, jaké životy potenciálně mohou vést ony samy, osvojují si moudrost této menšiny, která se specificky váže k jejímu postavení a která se hromadila po celá staletí. V africké historiografii byly ovšem „výroky domorodců rozředěny do podoby pouhých shrnujících parafrází (...) A nakonec byli citováni cizí pozorovatelé sami, jako by právě oni byli původci a svědky celé kultury.“²³⁴ A podobně i slyšící autoři knih o vzdělávání či psychologii neslyšících citují zas jen jiné slyšící autory. Psaná angličtina nahradila mluvený projev Afričanů i znakový projev neslyšících. A nakonec byl popřen vlastní smysl Afričanů pro jejich historický rozměr a stejně tomu bylo u neslyšící komunity. Afrika nemá žádné dějiny, anebo jen dějiny psané Evropany. Politolog Ali Mazrui tvrdí, že bílí Američané zcela zničili schopnost kulturní nostalgie, která u většiny Afroameričanů přetrvávala až do pozdního dvacátého století.²³⁵

Audistický establishment se nezajímá ani o kulturní dědictví neslyšícího dítěte, ani o jazyk, do něž se toto dědictví vtěluje. Obojí je popřeno. Co je podstatné namísto toho a co je požadováno zákonem, je plán, takzvaný individuální vzdělávací plán, označovaný zkratkou IEP (*Individualized Educational Plan*). Všechny výsledky testů jdou do složky určené pro IEP; údajně mají předpovídat, co z neslyšícího dítěte může vyrůst. Avšak rozhodnutí konstruovat a utvářet jeho osud podle psychometrických spíše než historických parametrů je tím nejsilnějším faktorem určujícím tuto budoucnost, kterou má podle svého tvrzení předpovídat. Takže, jak tvrdil Foucault, moc nejenže vylučuje a utlačuje; moc vytváří realitu. Identifikace, testování, klasifikace, internace a chirurgický zásah jsou postupné kroky vedoucí k tomu, že neslyšící dítě je ve stále vzrůstající míře zbavováno vlastnictví svého těla, kroky vedoucí ke „kolonizaci těla“. Jisté výsledky v testech mají za následek, že neslyšící dítě je začleněno do stejných institucí jako emočně narušené nebo mentálně retardované děti a že neslyšící dospělí jsou neoprávněně izolováni v psychiatrických léčebnách. Vysoké výsledky mohou být stejně zničující. Mnoho místních škol například odmítá přání rodičů, aby jejich

234 B. Jewsiewicki a D. Newbury, *African Historiographies*, Beverly Hills, Sage 1985, str. 77.
235 A. Mazrui, *The Africans: A Triple Heritage*, Boston, Little-Brown 1986, str. 112.

neslyšící dítě docházelo do školy určené výslovně pro neslyšící děti; výsledky testů ukazují, že jejich dítě může zvládnout učivo v místní veřejné škole, tvrdí zástupci těchto škol. Odmítají učinit součástí individuálního plánu zvláštní umístění žáka. Nejobecnějším zhoubným účinkem audistické moci ovšem je, že se jí nedaří neslyšící děti vzdělávat.

Existují zarážející paralely mezi působením regulativní autority v případě vězně, jak jej popisuje Foucault, a v případě neslyšícího žáka.²³⁶ Do vězení se dostane nějaká usvědčená osoba; nikdo se příliš nestará o to, jakého přestupku se dopustil, ba dokonce vlastně ani o něj samotného jakožto delikventa; je odlišným objektem, definovaným proměnnými, které při odsouzení nebyly brány v potaz, neboť jsou relevantní pouze pro korektivní technologii. K něčemu podobnému dochází, když rodiče pošlou neslyšící dítě do školy. Škola se ve skutečnosti nezajímá o dítě jako takové, ale spíše o předmět odlišného souboru proměnných, které můžeme označit slovem žák. Škola se zabývá klasifikací, školením a disciplinací žáka; aby těchto cílů dosáhla a legitimizovala své postupy, určuje „dimenzionalitu“ žáka podle nějakých vybudovaných měřítek. Dalo by se říci, že škola usiluje o úplné poznání žáka, ale nikoli dítěte. Žák je izolovaný „případ“, zatímco dítě je charakterizováno svými sociálními vztahy v rodině, komunitě a škole. Z hlediska Claudine Umuvyeyi patří mezi nejpodstatnější záležitosti její stále lepší ovládnutí ASL, díky němuž navazuje vztahy s vrstevníky a s americkou neslyšící komunitou, objevování nových a nových věcí v jejím okolí, romantická náklonnost k některým z jejích spolužáků, přátelství, které navázala se studenty a s některými neslyšícími dospělými, stesk po rodičích a přátelích v Burundi, její nevalná záliba v americkém jídle, její nechuť ke školní disciplíně... Nic z toho se ale neměří a nic z toho se nedostalo do její složky. Samozřejmě má také starosti sama se sebou jakožto žákyní a její zájmy se v tomto ohledu překrývají se zájmy školy. Baví ji učit se některé věci. Chce být „úspěšná“.

Vědění, jímž dítě jménem Claudine disponuje, zahrnuje nezanedbatelnou znalost toho, „jak to chodí“ v její zemi: úloha žen a fungování ženských rituálů; příprava jídla; zemědělství; role otců, vůdčích osobností kmene, obřadníků; postoje slyšících k neslyšícím a mnoho dalšího. To však nemá nic společného s žákyní. Dítě a žák jsou jakoby dvojčata – dítě existuje jako subjektivita ve vztahu k rodině a komunitě, žák je technologický výtvar existující ve vztahu ke škole.

„Diskursy (...) systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví.“²³⁷ Tento Foucaultův postřeh je vskutku hrozivě relevantní pro příslušníky neslyšící komunity, kteří přijímají odměny nabízené audistickým establishmentem za to, že budou nosit odznak postižení. Jestliže neslyšící komunita popře svou kulturní, jazykovou, sociální a historickou realitu a přistoupí namísto toho na model choroby, jestliže bude systematicky jednat tak, aby potvrdila a posílila stávající praktiky měření, díky němuž se postuluje její psychologická a senzoriální za-

236 Viz M. Foucault, *Dohlížet a trestat*, cit. dílo.

237 M. Foucault, *Archeologie vědění*, přel. Č. Pelikán, Praha, Herrmann a synové 2002, str. 78-79.

ostalost, stávající praktiky falešného vzdělávání, jehož cílem je naučit postižené dítě hrát svou roli ve společnosti nepostižených, a stávající praktiky radikální medicíny, která na tomto dítěti provádí své divoké technologické zákroky – jestliže se neslyšící komunita rozhodne připojit se k legitimizaci diskursu, který neslyšící prohlašuje za postižené, potom tato komunita skutečně začne být postižená. Negativní stereotypizace přestrojená za psychometrickou vědu tuto komunitu skutečně zneschopňuje. Vzdělávání fungující tak, že neguje identitu dítěte, odmítá používat jeho jazyk a odděluje je od vrstevníků, toto dítě skutečně zneschopňuje. Chirurgie a technologie, jež tyto behaviorální praktiky individuace a medikalizace posilují, neslyšící jedince skutečně zneschopňují.

Neslyšící komunita se přirozeně antihistorickému a individuujícímu popření své existence vzpírá. Právě proto Národní asociace neslyšících již v raném období existence němých filmů natočila největší neslyšící řečníky celého národa, jak v barvitěm ASL líčí svůj boj a svou dobu. Právě proto roku 1981 sponzorovala přípravu a vydání vlivné publikace *Dědictví neslyšících: narativní dějiny neslyšících v Americe (Deaf Heritage: A Narrative History of Deaf America)*. Právě proto organizace neslyšících neúnavně odsuzují nechvalně známý milánský kongres, na němž se slyšící vychovatelé neslyšících dětí roku 1880 usnesli, že na svých školách po celém světě zakážou znakový jazyk. Právě proto Národní asociace neslyšících na akci konané u příležitosti stého výročí tohoto kongresu navrhla, aby se pedagogové od milánského usnesení veřejně distancovali (soudobé vůdčí osobnosti pedagogiky neslyšících, věrné svému dědictví, odmítly povolit hlasování o tomto návrhu nebo jej přetisknout spolu s jinými rezolucemi v aktech dotyčné konference).²³⁸ Právě proto tato asociace ostře kritizovala neomezený prodej chirurgických implantátů pro malé neslyšící děti.

Michel Foucault analyzoval historický vývoj, v jehož rámci kontrola lidských těl začala být vnímána jako legitimní zájem vlády. To, co označuje jako „biomoc“, v naší civilizaci zasahuje tak různorodé oblasti jako kriminalita, psychiatrie, pedagogika nebo plánování rodiny. Vědění a moc vytvářejí v podobě biomoci regulační technologii, jejímž účelem je vytvořit „poslušné tělo (...), které může být podřízeno, které může být využito, které může být transformováno a zdokonaleno“.²³⁹ Podle Foucaulta se v biomoci propojuje připisování vlastností a regulace těl: „Moc, která si klade za úkol starat se o život, však potřebuje mechanismy, které prodlužují jeho trvání, regulují ho a opravují. (...) Taková moc spíše klasifikuje, měří, oceňuje a hierarchizuje, místo aby se manifestovala ve svém vraždícím přepychu; (...) pracuje pomocí rozmístění okolo normy.“²⁴⁰ Ti, kdo se podílejí na uplatňování této moci, tvrdí zaprvé to, že technologie dokáže izolovat deviace, a za druhé to, že jiná technologie, spojená s tou první, dokáže tuto deviaci napravit. Goddardovo testování IQ se svými alarmujícími výsledky napomohlo položit základy speciální pedagogiky; vykalkulovalo určitou distribuci kolem určité

238 L. Steward, „The Great Rochester Snub of 1990“, *NAD Broadcaster* 12, 1990, str. 1.
239 M. Foucault, *Dohlížet a trestat*, cit. dílo, str. 201.

240 M. Foucault, *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, přel. Č. Pelikán, Praha, Herrmann a synové 1999, str. 167.

normy a děti, jejichž výsledky za touto normou o jistý specifikovaný počet jednotek zaostávaly, byly vykázány do specializovaných institucí se zdůvodněním, že technologie odhalila jejich vnitřní deficit, přestože tento deficit se neprojevoval žádným vnějším znakem. To, že ona norma byla stanovena dosti libovolně, lze nahlédnout na základě faktu, že máme-li soudit podle Goddardova testu, průměrný mentální věk rekrutů z první světové války činil třináct let a více než polovina dětí, které Goddard označil jako „debily“ vyžadující ústavní péči, by podle jiných IQ testů bývala klasifikována jako normální.²⁴¹ V dalších desetiletích následoval svižný rozvoj nové „speciální pedagogiky“, podporovaný běžnými učiteli, kteří byli nadšeni homogenizací žáků tvořících jejich třídy.

Francouzští psychologové Alfred Binet a Theodore Simon, jejichž test Goddard modifikoval, od počátku upozorňovali na propojení mezi novou technologií měření a rozkvětem speciálního školství: „Jakmile byl vzbuzen veřejný zájem o otázku škol pro postižené děti, dostala svou příležitost i sobecká ambice. Ty nejotevřenější sobecké zájmy se skrývají pod maskou filantropie a kdokoli sní o tom, že si na nových školách zajistí pohodlné místo, mluví vždy o dětech se slzami v očích. Toť věčná lidská komedie.“²⁴² Ve Finsku během posledních padesáti let narostl podíl dětí začleněných do speciálního školství stokrát;²⁴³ v některých australských státech se zvětšil patnáctkrát;²⁴⁴ zpráva Mary Warnockové z roku 1978, jež je souhrnným přehledem „potřeb“ souvisejících se speciálním školstvím,²⁴⁵ uvedla, že tyto služby bude potřebovat až každé páté dítě, a volala po podstatném rozšíření speciálněpedagogických institucí.²⁴⁶

Tím je tedy většina chráněna před sociální deviací. Avšak nechuzuje nás tento druh „ochrany“ o různorodost, jež je lidskému druhu vlastní a jež je nám takto upírána? Potřebujeme se „osvobodit od státu a od typu individualizace, který je se státem spojen,“ píše Foucault.²⁴⁷ Politickým úkolem je kritizovat tyto instituce – v tomto případě audismus –, abychom strhli roušku jejich neutrality a odhalili jejich politické násilí v ničím nepřikrášlené podobě, takže poté bude možno postavit se mu na odpor. Edward Said si povšiml, že orientalismus (obor zaměřený na Střední východ) skrývá „za svými vědeckými a estetickými

241 S. A. Gelb, „Social Deviance and the ‚Discovery‘ of the Moron“, *Disability, Handicap and Society* 2, 1987, str. 252.

242 A. Binet a T. Simon, *Mentally Defective Children*, London, Edward Arnold 1914, str. 10.

243 J. Kivirauma a O. Kivinen, „The School System and Special Education: Causes and Effects in the Twentieth Century“, *Disability, Handicap and Society* 3, 1988, str. 154.

244 G. Fulcher, „Australian Policies on Special Education: Towards a Sociological Account“, *Disability, Handicap and Society* 1, 1986, str. 37.

245 Department of Education and Science, *Special Education Needs* (Warnock Report), London, Her Majesty's Stationery Office 1978.

246 L. Barton, „The Politics of Special Education Needs“, *Disability, Handicap and Society* 1, 1986, str. 273–290.

247 M. Foucault, „Subjekt a moc“, in: H. Dreyfus a P. Rabinow, *Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, přel. J. Hasala, L. Nová, S. Polášek a P. Toman, Praha, Herrmann a synové 2010, str. 323.

idiomy“ imperiální a dobovačný boj o území a bohatství.²⁴⁸ Já jsem v podobném duchu tvrdil, že disciplína tvořící audistický establishment skrývá dobovačný zájem o moc za idiomem psychometrie a vyhlašování nezištného humanitarismu. To, o co audisté proti vůli neslyšících usilují, je udržování audistického establishmentu „sloužícího neslyšícím“, a to včetně jeho vůdčí filozofie, která je s myšlenkami samotných neslyšících v příkrém rozporu, a včetně vyloučení neslyšících z jeho řad. To je boj, který se „psychologie neslyšících“ pokouší skrýt.

Podobně jako je popírání kolonizovaných kolonizátorovi na škodu, i popírání neslyšící komunity a jejího světa má pro audistu závažné důsledky. Protože neuznává historii, kulturu a jazyk neslyšících, nemůže se na nich podílet. Jeho věrnost je v každém případě na straně kultury a hodnot slyšících a na straně mluveného jazyka. S lidmi, mezi kterými se rozhodl strávit svůj profesní život, tedy nedokáže doopravdy komunikovat. Přirozeně pocituje jistý nedostatek vděčnosti za své úsilí. Cožpak vždycky nerespektoval důstojnost a práva neslyšících, cožpak se dokonce svou prací nesnažil zajistit, aby je respektovali i druzí? Chtěl by za to být odměněn přece je trochu lépe. Avšak právo neodmyslitelně znamená povinnou úctu; není žádný důvod projevovat vděčnost, je-li tato úcta prokazována – existuje jen důvod k pobouření, pokud prokazována není.²⁴⁹ Jestliže si audista uvědomí, že si uzurpuje úlohu neslyšící osoby, pokud nahlédne, že jeho vztah k neslyšícím je strukturně vzato vztahem utlačovatele k utlačovaným, může dokonce začít cítit odpor k oněm lidem, jejichž samotná existence jej staví do této situace. „Učitelé sluchově postižených celkově vzato neučí rádi,“ píše se v jedné studii, která hodnotila postoje zhruba dvou stovek učitelů neslyšících dětí. Tito učitelé ve srovnání s kolegy působícími ve standardním školství vyjadřují větší nespokojenost s pracovním vytížením a s tlaky vytvářenými očekáváním ze strany komunity.²⁵⁰ Audisté si často stěžují na „syndrom vyhoření“ – Kathryn Meadowová jej v návaznosti na výzkum, který vedla, považuje za vážný problém mezi učiteli neslyšících dětí.²⁵¹ Zajímavé je, že jako hlavní „klíč“ k jeho prevenci a léčbě doporučuje, aby si slyšící profesionálové vytvořili vlastní podpůrné profesní sítě. Připomíná mi to enklávy starých kolonialistů v Dakaru nebo Ouagadougou, které jsem navštívil, stmelené v alkoholu podporované žoviálnosti.

Ukázat, že institucionalizované vztahy mezi dvěma skupinami jsou založeny na útlaku, znamená odhalit způsoby, jimiž sociální struktury působí k újmě obou stran. Existuje mnoho obětí, ale jen málo těch, kdo vědomě způsobují, že

248 E. Said, „Representing the Colonized: Anthropology's Interlocutors“, *Critical Inquiry* 15, 1989, str. 212.

249 B. Hudson, „Do People with a Mental Handicap Have Rights?“, *Disability, Handicap and Society* 3, 1988, str. 228.

250 D. Moores, *Dissemination of a Model to Create Least Restrictive Environments for Deaf Students*, nepublikovaná zpráva pro Národní institut pro výzkum postižení a rehabilitace, Centrum pro studia pedagogiky a lidského vývoje, Gallaudet Research Institute, Gallaudet University.

251 K. P. Meadow, „Burnout in Professionals Working with Deaf Children“, *American Annals of the Deaf* 126, 1981, str. 13–22.

tyto oběti jsou skutečně obětmi. Foucault napsal, že když analyzujeme strukturu silových vztahů v takovýchto institucích, „logika je dokonale jasná, záměry dešifrovatelné, a přesto se stává, že tu není nikdo, kdo by je vymýšlel, a jen málo těch, o nichž lze říci, že je formulují“.²⁵² Účastníci nemohou tyto vztahy ovládat a často si jich ani nejsou vědomi. „Lidé vědí, co dělají; často vědí, proč dělají to, co dělají; ale nevědí, čím je to, co dělají, způsobováno.“²⁵³ Jsou zde samozřejmě jednotlivci, kteří se ve svých činech a výrocih snaží nechovat paternalisticky nebo neprojevat jakékoli jiné formy útlatku, ale je jen přirozené, že mohou být úspěšní jen částečně. Uvnitř jednoho referenčního rámce můžeme na lokální úrovni rozlišovat mezi záměrným a nezáměrným paternalismem a mezi jeho různými stupni – ne všichni jednotlivci a ne všechny skupiny jsou záměrně paternalistické a stejně tak nejsou paternalistické touž měrou. Z většího odstupu, na globální úrovni, můžeme nicméně vidět, že zde neexistují žádní zloduši a žádní hrdinové. Utlačovatelské strukturní vztahy jsou výsledkem dějinných sil, jako jsou například přivlastnění těla ze strany státu, narůstající moc medicíny, sociální darwinismus, eugenika a vzestup psychometrie, etnocentrismus a utváření nových států, nerovné rozdělení bohatství a moci. Jak zdůrazňuje Memmi, určitý člověk se může rozhodnout nemít co do činění s utlačovanými, ale jakmile kontakt s nimi přijme, pak již nemůže odmítnout jeho podmínky, které vznikly před jeho narozením a pravděpodobně přetrvají i po jeho smrti. Proto tedy neexistují žádní hodní ani zlí příslušníci utlačovatelské třídy – existují jen ti, kdo přijmou svou realitu utlačovatelů, a několik málo těch, kdo ji nepřijmou. Někdo z onoho mála, nějaký odpadlík, může bojovat za rovnoměrnější distribuci moci, „avšak privilegia, která zamítá, jsou právě těmi výsadami, jimž se sám těší“.²⁵⁴ To platí i pro mě: kde bych byl bez neslyšících? Kdyby neslyšící nebyli utlačováni slyšícími, tato kniha by byla k ničemu. Navíc by bývalo sepsáno mnoho hodnotných knih o historii neslyšících, většina z nich z pera těchto neslyšících samotných, a bylo by tedy zbytečné, abych psal knihu *Když mysl slyší*. Utlačovatelé odpadlíka srdečně nenávidí. Jeho činy zpochybňují platnost jejich činů. Může učinit další kroky, aby vstoupil do třídy utlačovaných, ale není jedním z nich a ve skutečnosti ani nechce být; jsou to jiní lidé. Co potom může dobře smýšlející slyšící osoba udělat? Karel Marx řekl, že úlohou buržoazní inteligence je uspíšit revoluci.

ROLE UTLAČOVANÝCH

Soustředil jsem se na audistu, který je v rámci duetu závislosti poskytovatelem. Jakkoli může trpět syndromem vyhoření, jakkoli může být zklamaný, nikdy by si nevyměnil místo s tím, kdo je na něm závislý; je zřejmé, kdo má v tomto

252 M. Foucault, *Dějiny sexuality I*, cit. dílo, str. 112.

253 Cit. in: H. Dreyfus a P. Rabinow, *Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, cit. dílo, str. 284 (překlad upraven).

254 A. Memmi, *Portrait du colonisé*, cit. dílo, str. 58.

obchodě výhodnější postavení. Chování utlačovaného odpovídá kontextu útlaku. Nepřátelství si najde bezpečné cesty, jak se projevit, a je přesměrováno. V humoru neslyšících se často objevuje téma neslyšícího, který využije svou hluchotu, aby přelstil slyšící. Neslyšícímu páru se dostane nevlídného přijetí od majitele motelu, protože dorazili pozdě. Zavřou se do pokoje, načež manželka zjistí, že si zapomněla cigarety v autě. Manžel pro ně jde a potom si nemůže vzpomenout, ze které z takřka stejných a vesměs potměných místností před chvílí vlastně odešel. Zmáčkne klakson u auta; v celém motelu se rozsvítí světla – kromě jedné místnosti, do které se vrátí a jde spát.

Další „bezpečné“ přesměrování nepřátelství zrozeného z represe spočívá ve viktimizaci jiných utlačovaných lidí. Ve chvíli, kdy píšu tyto řádky, se dvě skupiny jihoafrických černochů zabíjejí navzájem, spíše než že by zaútočily na bělochy odpovědné za apartheid. V návaznosti na obchod s otroky a kolonizaci Texasu obviňovali Afroameričané ze své chudoby Mexičany spíše než místní pozemkové vlastnické a rabovali mexické čtvrti, například v Beeville roku 1894.²⁵⁵ V důsledku kolonizace Burundi vznikl mezikmenový konflikt, který vyústil v bezprecedentní krveprolití a genocidu. Když zklamání neslyšících nabere horizontální směr, vysvětluje britský neslyšící lídr Jeff McWhinney, „často nabývá podobu šíření pomluv, očeřování a výsměchu, jejichž předmětem jsou významné neslyšící osobnosti“.²⁵⁶ Uvedu zde některé z výrazů, jichž neslyšící, kteří si zvnitřnili audistické hodnoty, používají k tomu, aby „setřeli“ jiné neslyšící (vycházím přitom z neslyšícího autora Bena Bahana): NÍZKÁ-ÚROVEŇ; SLEPIČÍ MOZEČEK; NIC-MOC ANGLIČTINA; DOBRÝ V ASL; LIDÉ Z KLUBU NESLYŠÍCÍCH; TROUBA, ALE SNAŽÍ SE; ŠPATNÉ MLUVENÍ; M-L-S (*minimal language skills*, minimální jazykové schopnosti – jedná se o audistické označení).

Kolonizovaný se snaží vměstnat do kolonizátorových kategorií – černý, barevný, bílý, čtvrtinový míšenec, osminový míšenec; Mexičan, Hispanoameričan, Hispánec, Latino;²⁵⁷ indián, mestic, quadron; zaostalý, méně vyvinutý, vyvíjející se – a neslyšící se rovněž často a zoufale snaží vměstnat do kategorií audistových. VYSOKÉ-ZNAKOVÁNÍ například označuje způsob znakování, který se méně podobá ASL a více angličtině; NÍZKÉ-ZNAKOVÁNÍ, toť naopak ASL, jádro neslyšící kultury a hlavní dědictví dějin neslyšících. Pokud neslyšící sám sebe označí jako SLUCHOVĚ-POSTIŽENÝ, hovoří to samo za sebe. Audistický establishment prosazoval a podporoval toto vymezení od pozdních šedesátých let s tvrzením, že s neslyšícími dětmi bude zacházeno lépe, budou-li nazvány sluchově postiženými.²⁵⁸ Tato nálepka do sebe včlenila model choroby, jímž je audis-

255 R. Acuña, *Occupied America: A History of Chicanos*, New York, Harper and Row 1988, str. 56.

256 J. McWhinney, „Deaf Consciousness“, *Signpost* 2, 1991, str. 13-15.

257 R. Acuña, *Occupied America: A History of Chicanos*, cit. dílo, str. 56.

258 D. Castle, „Employment Bridges Cultures“, *Deaf American* 40, 1990, str. 19-21; M. Ross a D. R. Calvert, „Semantics of Deafness“, *Volta Review* 69, 1967, str. 644-649; G. B. Wilson, M. Ross a D. R. Calvert, „An Experimental Study of the Semantics of Deafness“, *Volta Review* 76, 1974, str. 408-414.

tický establishment legitimizován, a existuje pouze v protikladu ke slyšení – je to podobné, jako kdybychom ženy označovali za „ne-muže“, lidi s odlišnou barvou pleti za „ne-bílé“ nebo gaye za „sexuálně postižené“.²⁵⁹ Když příslušník neslyšící komunity takové označení přijme, vzdává se tím vlastní identity a přijímá definici ze strany dominantní sociální skupiny. Dominantní skupina čas od času tato pojmenování změní; podstatné je, že má moc tak učinit.

Kdyby lidé zodpovědní za tyto výrazy konzultovali s neslyšící komunitou, byli by se dozvěděli, že slovo „neslyšící“ nemá negativní hodnotu, zatímco „sluchově postižený“ ano. Slovo „neslyšící“ odkazuje ke sdílené kultuře, jazyku a zkušenosti; slovo „sluchově postižený“ se zdá odkazovat k fyzické vadě někoho, kdo stojí mimo neslyšící kulturu. Jakým právem v každém případě může nějaká vnější instance stanovovat příslušníkům neslyšící minority jejich společné jméno? Není snad dávání jmen drahocenným právem a rituálem náležejícím určité kultuře? Můžeme snad nahradit řeckně označení „Němec“ nějakým jiným, protože v jistém momentu našich dějin mnoho Američanů nemělo Němce příliš v lásce? Tím nemám v úmyslu popírat, že existují slyšící děti a dospělí se ztrátou sluchu. Ale většina dětí, které audistický establishment úspěšně přejmenoval, byla kulturně neslyšící před tímto přejmenováním a zůstala jimi i po něm. Ohluchly předtím, než se naučily angličtinu, a ASL byl jejich první jazyk; připojily se nebo se záhy měly připojit k neslyšící komunitě. Takže ono jazykové žonglování, jež je opakem označení stvrzujících identitu, jako jsou třeba „černocho“ nebo „Chicano“, nemohlo vytvořit pro neslyšící dítě nové možnosti, nýbrž spíše jeho možnosti naopak omezovalo.

Čím více si neslyšící zvnitřňuje identitu „sluchově postiženého“, nabízenou audistickým establishmentem, tím je povolnější k jeho záměrům. „Ony klasifikace jsou přejímány neslyšící komunitou samou,“ říká jeden význačný francouzský neslyšící. „Jde o poznámky typu: ‚Ohluchl pozdě a ochomýtl se kolem slyšících,‘ ‚Nosí sluchadla, takže je nedoslýchavý,‘ ‚Má radši odezírání a řeč než znakování, takže nepatří do našeho světa.‘“²⁶⁰ Systém jako celek je strukturován tak, aby nastolil a udržoval závislost neslyšících na audistickém establishmentu. Pokud si neslyšící student zvnitřní představu sebe sama jako nemocného, pokud je vskutku diskvalifikován opresivní výchovou, a tedy je profesně a ekonomicky omezen, pokud je jeho emoční růst zaražen izolací v místní škole pro slyšící děti, potom je pravděpodobnější, že se na něho bude hledět jako na někoho, kdo potřebuje – a komu je třeba poskytnout – audistické služby typu rehabilitačního poradenství, psychologické a psychiatrické vyšetření, podpůrné programy pro neslyšící dospělé a podobné věci.

Protože audisté usilují o udržení duetu závislosti, často zacházejí s neslyšícími dětmi a dospělými tak, že je předem zbavují příležitostí naučit se sobě-

259 České označení „neslyšící“ v tomto ohledu není nejšťastnější, neboť vyjadřuje právě ono deficitní pojetí hluchoty, proti kterému se Lane vymezuje. Někteří čeští neslyšící ostatně toto označení odmítají a preferují výraz „hluchý“. Pozn. překl.

260 J. Grémion, *La planète des sourds*, Paris, Messinger 1990, str. 38.

stačnosti. Navíc budou upírat neslyšícím potřebné informace tím, že diskuse povedou v angličtině a že budou přednášet bez tlumočnicků anebo s tlumočnický jen nevalně připravenými. Tím se bezděčně snaží na neslyšící působit, aby byli takoví, jací jsou podle audistických představ. Neslyšící dítě nebo dospělý neslyšící klient se naučí, co od nich škola nebo jiná audistická instance očekává; aby neslyšící uspokojil ty, kdo jsou u moci, a často i proto, aby splnil podmínku přinášející nějaký prospěch, přizpůsobuje se těmto požadavkům, a může se dokonce otevřeně a upřímně snažit být tím, co se od něj čeká (třebaže ví, že takový není). Ocitne-li se mezi svými, bude však jeho chování pravděpodobně docela odlišné. Je jedním člověkem v agentuře zprostředkující práci a jiným člověkem v klubu neslyšících, stejně jako je neslyšící dítě neslyšících rodičů závislé ve škole a soběstačné doma.

V mezikulturním testování v důsledku toho platí jistý „princip komplementarity“, podle nějž pozorování určité události mění tuto událost samu: když utlačovatel hodnotí utlačovaného, utlačovaný mění své chování. Jeden badatel zabývající se španělským imperialismem napsal: „Conquistador takto uvízl ve dvojím paradoxu: jeden spočíval v tom, že conquistador neměl povědomí o kontinuitě domorodého diskursu mimo svou vlastní reprezentaci. Druhý spočíval v tom, že nebral v potaz přeměnu samotného předmětu během procesu nabývání poznatků.“²⁶¹ V šedesátých letech jsem jako ředitel centra pro výzkum jazyka na Michiganské univerzitě poslal jednoho odborného asistenta, shodou okolností vysokého Newyorčana židovského původu, do Tuskegee v Alabamě, aby na místních středních školách pořídil nahrávky mluvy bělošských a černošských studentů. Ukázalo se, že oba soubory nahrávek, které dovezl zpátky, jsou skoro totožné – ani stopa po černošském dialektu. Brzo jsem si uvědomil svou chybu a poslal černošského asistenta, aby vedl rozhovory s černošskými studenty. Tentokrát mluvili úplně jinak.

Memmi píše: „Závislý je kdokoli, kdo věří v prospěšnost poskytovatele.“²⁶² A jeden burundský přítel mi jednou posmutněle řekl: „Muži v mé vesnici si raději nechají poradit od Belgičana, kterého nikdy předtím neviděli, než od jednoho z vlastních kmenových náčelníků.“ Vztah mezi neslyšícími a audisty je od útlého dětství utvářen tak, aby symbolicky znázorňoval moc léčitele a vědce v jedné osobě. Zdravotník je konec konců praktický lékař: audiologie a řečová terapie jsou často provozovány na klinikách a v nemocnicích, audisté často nosí bílé lékařské pláště. Školy nejdůrazněji trvají na tom, aby neslyšící dítě neustále nosilo vědecky vyvinutá zařízení, a naléhají na rodiče, aby tento školní dohled udržovali i mimo vyučování. Neslyšící dítě si uvědomuje svou slabost i své stigma a může být naprosto závislé na slyšícím učiteli. A když z dítěte vyroste dospělý, může být naprosto závislý například na rehabilitačním poradci nebo na slyšícím sousedovi. Jakákoli známka nezpůsobivosti na straně slyšícího je zneklid-

261 J. Rabassa, „Dialogue as Conquest: Mapping Spaces for Counter-Discourse“, in: A. R. JanMohamed a D. Lloyd, *The Nature and Context of Minority Discourse*, New York, Oxford 1990, str. 214.

262 A. Memmi, *Dependence*, cit. sřlo, str. 37.

ňující a připomíná nám, že nejde o závislost na skutečné osobě, nýbrž na osobě idealizované, zrozené z potřeb a očekávání neslyšícího, jež jsou zase výsledkem mocenské nerovnováhy. Tyto potřeby a očekávání, jak poznamenává Memmi, vždy přesahují to, co je poskytovatel připraven poskytnout; v propasti mezi obojím se rozrůstá zatrpkllost závislého i poskytovatelova vina. Poskytovatel se pokusí nastavit nějaké hranice; to se však neděje bezbolestně a neslyšícímu se tím připomíná, že je jen jedním z mnoha „klientů“, a tedy že je nahraditelný, ale zároveň pro audistu nepostradatelný, neboť bez neslyšících by nebylo audistů. Neslyšící hledal někoho, na koho se může spolehnout, a místo toho najde jen někoho, kdo ho využívá.

Nakolik to mohu posoudit, neslyšící se hněvají na audisty, a nikoli na slyšící, stejně jako kolonizovaní činili jasné rozlišení mezi belgickými kolonizátory a Belgičany, kteří zůstali ve své domovině. Neslyšící tíhnou k přesvědčení, že slyšící rodiče neslyšících dětí mají dobré úmysly, ale dostává se jim špatných informací od slyšících odborníků. To, díky čemu se nevinný slyšící laik stává audistou, je samovolná selekce a etnocentrická průprava.

Idealizované zaměření na jednu osobu ze strany závislého oslabuje jeho povědomí o druhých lidech a jiných řešeních. Rozvinutá vzájemná závislost mezi neslyšícím a řečovými terapeuty tedy jen zřídka existuje souběžně s rozvinutou vzájemnou provázaností mezi neslyšícím a neslyšící komunitou. Nemůžeme vkládat své naděje do několika různých lidí zároveň, tím méně pak, pokud se jejich názory rozcházejí. Neslyšící komunita je určitá abstrakce, avšak právě na této rovině má svůj jazyk, zvyklosti a dějiny; její instituce – například klub neslyšících – mohou být lepší zabezpečovatelé než jakýkoli jednotlivec, ať už slyšící, nebo neslyšící, neboť mají symbolický obsah.

Neslyšící dítě nebo dospělý není běžnou závislou osobou, jako by jí mohl být jakýkoli slyšící, který jde k doktorovi, audiologovi nebo psychologovi. Neslyšící dítě nebo dospělý je stigmatizovaný závislý. Když je neslyšící dítě slyšících rodičů, docházející do školy pro slyšící, odděleno od jiných dětí, které se mu podobají, je nuceno cítit se deviantní. Proč nemůže být jako ostatní a dostát požadavkům, které se na ně kladou – především požadavku snadné komunikace v angličtině? Zjevně proto, že je handicapované. A tak se neslyšící běžně domnívá, že se musí přizpůsobit požadavkům slyšících; měl by se podrobit, i když to považuje za nesprávné; principiálně není v postavení, v němž by mohl nějak působit na většinu. Učiteli toto uspořádání vyhovuje; sociálně zdatní studenti představují hrozbu, neboť mohou zpochybňovat učitele, nebo dokonce institucionální praktiky. Proto největší volnost ve třídě často dostávají ty nejmladší děti, které jsou sociálně nejméně kompetentní.²⁶³ Děti jsou na nejnižším stupínku jakékoli mocenské hierarchie, jak poznamenává Sally Tomlinsonová, avšak děti ve speciálním školství jsou ty nejposlednější z posledních: jejich stížnosti jsou poklá-

263 A. Freeman, „Who's Moving the Goal Posts and What Game Are We Playing Anyway: Social Competence Examined“, in: L. Barton (ed.), *The Politics of Special Education Needs*, Philadelphia, Falmer Press 1988, str. 139.

dány za méně legitimní a jsou podrobeny většímu fyzickému dohledu. Pouze takovéto děti mohou být umístěny do té či oné školy proti přání svých rodičů, bez soudního rozhodnutí.²⁶⁴ Tyto děti jsou tedy nejzranitelnější, pokud jde o podávání léčiv a chirurgické zásahy.

Poddajnému a bezmocnému neslyšícímu dítěti se dostává různých a někdy protichůdných sdělení o povaze jeho vlastního já. Vezměme si nejprve neslyšící dítě neslyšících rodičů; jeho já je sjednoceno tím, že se podobá rodičům, ať už jde o aktivity, o jazyk nebo o to, jak se k němu chovají ostatní lidé, zvláště neslyšící přátelé nebo příbuzní. Slyšící děti takovému dítěti připadají divné; jejich osobnost je zjevně nějak odlišná. Jeden neslyšící přítel z vážené neslyšící rodiny líčil, jak se jako dítě skamarádil s děvčátkem od sousedů. Zjistil nicméně, že s ní nemůže komunikovat stejně jako s vlastní rodinou; dokonce i nejjednodušší gesta ji vyváděla z míry. A tak mu nezbylo než ukazovat a vodit ji tam, kde bylo něco zajímavého, anebo naopak nosit věci k ní. Nechápal, co to s ní je, až se pak přihodilo něco, co potvrdilo jeho přesvědčení, že ta dívka je doopravdy prázvláštní. Její matka k nim jednoho dne přišla, když si právě hráli, a začala zběsile hýbat pusou. Kamarádka zničehonic posbírala hračky a byla tatam. Můj přítel šel ke své mamince a zeptal se, copak má to dítě za trápení. Maminka mu vysvětlila, že ta dívka je SLYŠÍCÍ, že neumí ZNAKOVAT, takže s maminkou komunikuje MLUVENÍM.²⁶⁵

Zesnulý keňský prezident Jomo Kenyatta vyprávěl, že když černoši poprvé spatřili bílou pleť, byli přesvědčeni, že je to následek nějaké ohavné choroby.²⁶⁶ Teprve tehdy si černoch uvědomil, že má pleť tmavou, stejně jako se neslyšící stane neslyšícím teprve ve společnosti slyšících. Psychiatr Frantz Fanon píše o svém dětství: „Jsem negr – ale přirozeně to nevím, protože jím jsem. Doma mi zpívá matka ve francouzštině francouzské balady, v nichž se nikdy o negrech nehovoří. Když odmítnu poslechnout, když dělám příliš velký hluk, říkají mi, abych ‚nedělal negra.‘“²⁶⁷ Jistý francouzský neslyšící přítel mi řekl, že si svou hluchotu uvědomil v osmi letech, když byl umístěn do domova pro tělesně handicapované slyšící děti. Hluchota neslyšícího dítěte je nápadná jen mezi slyšícími. Mezi neslyšícími tento rys svou nápadnost ztrácí a do popředí se mohou dostat jiné rysy. Ironií tedy je, že dítě se naučí být skutečným neslyšícím mezi jinými

264 Jak vysvětlím níže, individuální vzdělávací plán vytvořený pro neslyšící děti zahrnuje i umístění na určitou školu. Když rodiče s tímto umístěním nesouhlasí, což se často stává, potom má zpravidla poslední slovo příslušný školní okrsek, a to z několika důvodů. Především se někteří rodiče nechají zastrašit úsudkem „expertů“ a podrobí se mu. Zadruhé úsilí a náklady spojené s několikastupňovým odvoláním rodiče často odradí od toho, aby v této věci vytrvali. A za třetí se při odvolacích procesech a u soudů obecně předpokládá, že místní úřady jsou nejzpůsobilejší v těchto věcech rozhodovat. Viz S. Tomlinson, *A Sociology of Special Education*, Boston, Routledge and Kegan Paul 1982, str. 120.

265 Převedeno podle líčení mého přítele, zaznamenaného in: C. Padden a T. Humphries, *Deaf in America: Voices from a Culture*, cit. dílo, str. 15.

266 V. G. Kiernan, *The Lords of Human Kind*, Boston, Little-Brown 1969, str. 242, pozn. 156.

267 F. Fanon, *Černá kůže, bílé masky*, cit. dílo, str. 163.

neslyšícími, právě tam, kde hluchota přestává být nápadnou vlastností a nepředstavuje žádné kritérium.²⁶⁸

Jak se pocítování vlastního já u neslyšícího dítěte rozvíjí ve slyšící rodině? Dítě postřehne, že jeden dospělý obvykle přistoupí ke druhému a rychle a dlouho pohybuje ústy, načež druhý reaguje podobně nebo se možná znenadání a nevysvětlitelně pustí do nějaké činnosti. Pokud jsou v domácnosti slyšící děti, budou se stejně chovat i mezi sebou a budou toto zdánlivě němé divadlo předvádět i s dospělými. „Všimla jsem si, že lidé se vzájemně dívají na tváře,“ napsala jedna neslyšící pedagožka, vzpomínajíc na dětství, „ale viděla jsem jen rozmazané tvary rtů, ústa, jak se zavírají a otvírají, natahují a špulí do čar a kroužků. Co je na ústech tak zajímavého? Ústa mě nudila.“²⁶⁹ Ony „tvary rtů“ jsou jen zřídka nasměrovány k neslyšícímu dítěti, a pokud ano, jsou nerozluštitelné; pohybů jeho vlastních úst si nikdo nevšimá. Někdy se zdá, že rodina dokáže předvídat budoucí události: otevrou dveře, právě když u nich někdo stojí, přiběhnou z jiné části domu, právě když se dítě poranilo a vykřiklo. To mohou být některé z prvních náznaků, že něco je špatně. Stane-li se dítě předmětem soustavného orálního cvičení, které je bolestné a bezvýsledné, vynoří se rozumová představa: *něco je špatně se mnou*. A když se dostane do školy nebo do programu pro neslyšící děti, kde je nutnost rozumět pohybům rtů naléhavější než kdy jindy, začne být zřejmé, co je vlastně špatně. Chování učitele i ostatních, chod školy samotné, to všechno na neslyšící dítě slyšících rodičů promítá jistý obraz jeho osobnosti – právě tu představu, jíž se řídí audistický establishment a jež je ve zhuštěné podobě předvedena v tabulce 2. Podaří-li se dítě přimět, aby si tento obraz zvnitřnilo, lépe zapadne do systému, který v souladu s tímto obrazem funguje. Bude zapotřebí méně hrubé síly; dítě bude lépe zvladatelné. Pokud například neslyšící dítě, kterému jsou sluchadla k ničemu, začne toto zařízení chápat jako nedílnou část své osobnosti, učitel již nebude muset žadonit, kárat a fyzicky vyžadovat, aby je dítě nosilo. A fakt, že je bude nosit, je pro dítě všudypřítomným připomenutím a pro učitele uklidňujícím symbolem souladu mezi dítětem a systémem.

Ben Bahan poukázal na to, že skryté uspořádání ve škole pro neslyšící je nástrojem útlaku právě tak díky tomu, co neobsahuje, jako díky tomu, co obsahuje. Často tu nejsou žádní neslyšící dospělí. Někteří z neslyšících dokonce uvedli, že si jako děti mysleli, že zemřou dříve, než vyrostou, neboť žádné neslyšící dospělé nikdy neviděli. Nejsou tu žádní neslyšící hrdinové. Není zde žádný ASL. Manuální projevy, jež žáci znají, jsou zakázané nebo neužitečné, zatímco projevy, které jim připadají cizí – chytit za bradu a zatáhnout (při hodinách logopedie) – jsou předváděny donekonečna.

Pro neslyšící dítě neslyšících rodičů musí být nové zaměření většiny interaktivního chování, jež je mu ve škole adresováno, velmi překvapující. Je

268 Za tento postřeh vděčím významnému francouzskému sociologovi hluchoty Bernardu Mottezovi.

269 J. Champie, „The Potter's Hand“, *Deaf American* 41, 1991, str. 38.

to podobné, jako kdyby se všichni najednou začali zajímat o jeho stehno. Nikdy o něm nějak zvlášť neuvažoval. Ale spousta lidí si najednou zamane, že je budou měřit. Rentgenují mu je. Musí je vždy mít odhalené a nosit kolem něj nepříjemně těsný podvazek. Jeho stehno se stane důležitou částí jeho osobnosti, a to částí negativní.

Zatímco neslyšící dítě neslyšících rodičů objeví po nástupu do školy pro neslyšící otravný zájem ze strany světa slyšících, neslyšící dítě slyšících rodičů s radostí objeví solidaritu světa neslyšících, jež nahradí neporozumění a odcizení vládnoucí v jeho domově a často i na škole pro slyšící. Objevení neslyšící komunity je spojeno s velkým emocionálním a symbolickým významem; je to přechodový rituál, o kterém neslyšící ve svých autobiografiích znovu a znovu vyprávějí: nejčastější metaforou je návrat domů nebo nalezení nové rodiny. Například Edmund Booth, neslyšící novinář z devatenáctého století a jeden ze zakladatelů Národní asociace neslyšících, popisuje svůj příchod do Amerického domova pro hluchoněmé v Hartfordu roku 1827 následujícími slovy: „(Můj slyšící bratr) Charles a já jsme zabrousili nejdřív do chlapecké a pak do dívčí společenské místnosti. Všechno to pro mě byla úplná novinka a Charlesovi to připadalo zábavné, všechny ty nespočetné pohyby paží a rukou. Po večeři odešel a já zůstal mezi cizími lidmi, ale věděl jsem, že jsem doma.“²⁷⁰

I rozhovory (přeložené z ASL) se studenty z Národního technického institutu pro neslyšící jsou svědectvím o tomto přechodu. Jeden student vysvětluje, že když chodil na internátní střední školu pro neslyšící, „se svou rodinou jsem se moc nevidal, ale cítil jsem, že patřím do rodiny na tomto ústavu. Ale svým srdcem patřím rovněž k rodině, která zůstala doma.“ Jiný student vypráví, jak to chodilo na místní střední škole pro slyšící: „Špatná zkušenost. Byl jsem tu jediný neslyšící a bylo pro mě těžké vycházet s ostatními. Někdy mě nechali být, někdy mě obtěžovali, jindy mě poštuchovali a jindy se mi zase smáli, protože neslyším, vysmívali se mému mumlání a nerozuměli, co jsem říkal.“ Jeden jeho spolužák měl ale větší štěstí, neboť chodil na střední školu, která sloužila několika okresům, „takže většina mých přátel byla sluchově postižených. Měli jsme vlastní místnost (...). Většina mých přátel je tedy zde, slyšících přátel jsem moc neměl – měl jsem ale spoustu neslyšících kamarádů.“ Jeden ze studentů se dostal do klubu pro neslyšící mládež: „Chodil jsem tam a tlachal s nimi, takže jsem nikdy nebyl odloučený od neslyšících. Vždycky jsem byl mnoha různými způsoby ve styku s neslyšící komunitou.“ Další vypráví: „Když jsem chodil na střední školu, byl jsem velmi osamělý.“ Potom začal chodit na Národní technický institut pro neslyšící: „Zjistil jsem, že skutečné štěstí znamená být s neslyšícími spíše než vést osamělý život (...) Začal jsem být tak oblíbený, že jsem to nechápal. Bylo to neuvěřitelné. Jako dostat se ze tmy do světla.“ A další student prohlašuje: „Cítil

270 E. Booth, „Thomas Hopkins Gallaudet“, *Iowa Institute Hawkeye* 1881, přetištěno in: *American Era* 30, 1943, str. 23–25. Výňatky přetištěny in: *American Annals of the Deaf* 26, 1971, str. 200–201. Viz rovněž E. Booth, *Edmund Booth, Forty-Niner, the Life Story of a Deaf Pioneer*, Stockton, San Joaquin Pioneer and Historical Society 1953.

jsem, že patřím do rodiny. Byl jsem prostě součástí něčeho, a přestože jsem měl přátele i předtím a přestože mám nyní své nepřátele (...), vždycky jsme jednali jako komunita (...). Jedna z věcí, kterou na mě neslyšící zapůsobili, byla ta, že jim na sobě navzájem záleží.“²⁷¹

Solidarita s neslyšící komunitou je u dítěte v raném věku potvrzena zamítnutím onoho neporozumění, s nímž se setkává doma a ve škole, a jeho pozitivním příklonem ke snadné komunikaci a k přátelským vztahům s neslyšícími. V dospělosti se odpuzující silou často stává neporozumění a odmítání na pracovišti a důležitou integrační silou se naopak stává sňatek s jinou neslyšící osobou. „Strašně se mi nechce jít zpátky do práce. Nechci být jediná neslyšící, která tam je. Cítím se potom sama,“ stěžovala si pracující matka na konci mateřské dovolené. Jeden neslyšící muž vysvětluje své rozhodnutí oženit se s neslyšící ženou: „Kdybych si vzal slyšící ženu, co by s ní bylo? (...) Chodila by do klubu neslyšících? Slyšící chodí do klubu pro slyšící – chodí do klubu a tancují. Budu schopný vycházet se slyšícími? Ani náhodou. Nic o mě nevědí (...). A tak bych jen seděl a nic nedělal; říkal bych: ‚Nechci chodit do klubu pro slyšící,‘ a žena by zase říkala: ‚Nechci chodit do klubu pro neslyšící.‘ Jeden by byl opakem druhého. Patřili bychom k protikladným kulturám a vedli protikladné životy.“

Po létech kulturní asimilace v neslyšící komunitě, po nesčetných sdílených sociálních zkušenostech, poté, co se dostal do styku s jejími kulturními artefakty, uměleckými formami a historií, může neslyšící dospělý získat vyzrálý smysl pro vlastní společenství a kulturu. V následujícím rozhovoru (přeloženým z ASL) se slyšícím pedagogem se jedna dospělá neslyšící žena snaží jasně vyjádřit své pocity ohledně přináležitosti ke kulturní minoritě: „Spousta lidí si myslí, že neslyšící a slyšící jsou stejní. Je to pravda, to ano, ale přece jen je to něco jiného. Neslyšící kultura je prostě víc neslyšící. Pokud je člověk neslyšící, a já neslyšící jsem, potom jsme rodina. (...) Jak často vídáte některé bývalé spolužáky ze střední školy? Nevidíte se s nimi dlouho, dlouho, že ano? A jak často se vídám s bývalými spolužáky já? Často! Neslyšící kultura má vždycky víc co do činění s rodinou, jsme neslyšící rodina (...). Když se podíváte na slyšící a neslyšící, jsou stejní, ale pokud jde o rodinné svazky, jsou to dva typy rodin a stejní nejsou. Je to totéž jako u Italů, Rusů a (...) různých etnických skupin. Někteří z těchto lidí nerozumějí angličtině, a tak drží při sobě. Nemůžu se moc bavit se svými (slyšícími) příbuznými. Bratři a sestry říkají, ‚Hele, pojďme se bavit,‘ a já na to, ‚Hmmm...‘. Ale s neslyšícími se vždycky dá dělat něco fajn, a tak chodíme s neslyšícími.“²⁷²

Tento pozitivní smysl pro neslyšící identitu a komunitu si nicméně nelze osvojit snadno a ani není nějak zvlášť rozšířen. Jak totiž neslyšící dítě vyrůstá,

271 Citát z S. Foster, „Social Alienation and Peer Identification: A Study of the Social Construction of Deafness“. Přetištěno se svolením Společnosti pro aplikovanou antropologii z časopisu *Human Organization* 48, 1989, str. 226–235.

272 S. Foster, „Social Alienation and Peer Identification: A Study of the Social Construction of Deafness“. Cit. text, str. 233.

začnou mu být zřejmé dvě věci: jednak že hodnoty slyšících předkládané audistickým establishmentem se liší od jeho vlastních hodnot, a jednak že slyšící jsou zpravidla úspěšní. „Utlačovaný přijímá úsudek druhého,“ píše Jean-Paul Sartre, „a přivtěluje si právě ten standard, díky němuž se z něho stává pária. Aktivně přitakává útlaku. V reakci na pohled druhého klopi zrak.“²⁷³ Afroameričané dlouho schvalovali představu vlastní méněcennosti.²⁷⁴ V zemích, jako jsou Británie, Německo a Francie, kde vesměs existuje velice silný audistický establishment, neslyšící dlouho považovali za zcela přirozené, že se neslyšícím dětem nedostane normálního středoškolského vzdělání, neřkuli příležitosti studovat na univerzitě. Mnoho neslyšících dospělých v těchto zemích rovněž popře, že by měli nějaký jazyk; anebo spíše jediný jazyk, k němuž se budou hlásit, je národní mluvený jazyk, jímž neumějí mluvit a v němž nedovedou číst. Když na ně naléhám, že bych se rád něco dověděl o jejich znakovém jazyce, často nad tím mávnou rukou: „Aha, vás zajímají moje idiomy?“, ptají se celí překvapení. Chtějí tím říci, že jejich znakový jazyk má slovosled, který neodpovídá národnímu mluvenému jazyku, protože je „idiomatický“.

Jeff McWhinney prohlašoval, že neslyšící toto přijímání úsudku druhého musí překonat a osvojit si vlastní povědomí o sobě samých jako neslyšících, „nežli můžeme dosáhnout politické rovnosti. Jinými slovy, abychom zničili nebezpečný vztah mezi ovládnutím ze strany slyšících a naučenou nedostatečností neslyšících, musíme překonat vlastní strach z bezmoci tváří v tvář zdánlivé moci slyšících.“²⁷⁵

Někteří z kolonizovaných tyto hodnoty, díky nimž jsou prohlašováni za méněcenné, přijímají natolik důsledně, že se odrodí – od neslyšící komunity, od alžírské komunity, od afroamerické komunity. Snaží se napodobovat kolonizátora. „Existuje určitá pyramida tyranie,“ napsal Albert Memmi. Tito přeběhlíci budou potom pohrdat utlačovanými; jejich pohrdání se rodí z pohrdání sebou samými. Protože nepatří ani do jedné skupiny, často končí nezdarem, ale pro kolonizátora jsou příliš cenní, než aby jejich nezdár připustil, takže jim poskytne podporu. Od Saboureuxe de Fontenay, slavného žáka „velkého léčitele němých“ Jacoba Pereiry v osmnáctém století, přes Mabel Bellovou, žačku a později manželku Alexandra Grahama Bella ve století devatenáctém, až ke klientům současného audistického establishmentu vždycky existovali neslyšící, kteří byli socializováni tak, aby spadali do kategorie sluchově postižených, a kteří slouží audistickým instancím, jež je socializují, neboť jsou potvrzením toho, že neslyšící skutečně mají potřeby, které jim ony instance připisují.²⁷⁶ Před několika lety vysílala BBC televizní debatu o přednostech a nevýhodách britského znakového jazyka a angličtiny coby nástrojů pro výchovu neslyšících dětí v Británii. Obě

273 Cit. in: T. Smith, „Idealism and People's War: Sartre on Algeria“, *Political Theory* 1, 1973, str. 437.

274 M. McCarthy, *Dark Continent: Africa as Seen by Americans*, Westport, Greenwood 1983, str. 146.

275 J. McWhinney, „Deaf Consciousness“, *Signpost* 2, 1991, str. 13–15.

276 Sociolog R. A. Scott v knize *The Making of Blind Men* činí podobný postřeh ohledně nevidomých mužů a žen.

debatující strany seděly na protilehlých lavicích na pódiu, tlumočníci a moderátor stáli uprostřed. Nalevo byla skupina neslyšících nejrůznější provenience – a já. Napravo byli slyšící vychovatelé neslyšících dětí – a jedna mladá neslyšící žena, která víceméně srozumitelně mluvila. Zjevně se ve své pozici necítila moc dobře, tím spíše, že přímo nerozuměla ani mluvenému, ani znakovanému projevu; měla vlastního vizualizátora mluvené angličtiny, jenž seděl proti ní a zřetelně artikuloval jádro toho, co bylo právě řečeno.

Kolonizovaným je předložen dvojí vzor: je zde kolonizátor a potom je zde asimilovaný člověk, který se jim jinak velmi podobá. Pokud stigma není příliš zřetelné, může se asimilovaný dokonce pokusit vydávat za jednoho z mocných. A i když se třeba za mocného vydávat nelze, existují různé maskovací techniky, které pomáhají odvádět od stigmatu pozornost. Tmavé brýle u nevidomého; západní oblečení a přehnaně korektní francouzština u Afričana; neudržování vizuálního kontaktu u neslyšícího mluvčího.

Tato přetvářka může být vyčerpávající; každá situace vyžaduje specifický druh vychytralosti a nese s sebou specifické hrozby odhalení. Některým lidem je radno se vyhýbat – zvláště lidem podobně stigmatizovaným – a zároveň je třeba rekrutovat komplice.²⁷⁷ „Hrozím se jakékoli zmínky o svém postižení,“ napsala Mabel Bellová ke konci života, „a nikdy se na veřejnosti neukážu s jiným neslyšícím člověkem.“²⁷⁸ „Všemožně jsem se snažila, aby se na mou hluchotu zapomnělo a abych byla natolik normální, že budu skutečně za zcela normálního člověka platit. Kdybych měla cokoli společného s jinými neslyšícími, tento pracně skrývaný fakt by se ihned vyjevil. A tak jsem se starala o jiné věci a jiné lidi (...), cokoliv, všechno, jenom ne neslyšící. Mezi nimi jsem neměla žádné přátele.“²⁷⁹

Člověku, který se snaží přetvařovat nebo zakrývat svou hluchotu, nyní příslušníci této minority řeknou, že klame sám sebe. Jeho skutečná solidarita je na straně ostatních neslyšících. Místo aby se pokoušel být jako utlačovatel, měl by zaujmout bojovné stanovisko. Chlubit se svým znakovým jazykem (nebo svým černošským dialektem, nebo chováním typickým pro gaye), místo aby jej skrýval. Ztotožnit se s jedinečnými charakteristikami své minority. Ať už se však přetvařuje a skrývá, anebo bojuje – jeho chování je tak jako tak určováno útlakem, jemuž je vystaven.

Když neslyšící prohlédne audistovo přestrojení, závislost přestává být přípustná. Méněcenné postavení závislého se začne jevit jako do očí bijící nespravedlnost. Pokud jde o spravedlnost, existuje její jasný standard: způsob, jakým se poskytovatelé chovají k sobě navzájem. Někdejší závislý člověk nyní trvá právě na tomto zacházení – na rovnosti. „Otrok vrátí pánovi jeho pohled. V tomto

277 D. A. Gerber, „Listening to Disabled People: The Problem of Voice and Authority in Robert B. Edger-ton's ‚The Cloak of Competence‘“, *Disability, Handicap and Society* 5, 1990, str. 14.

278 A. Ballin, *A Deaf-Mute Howls*, Los Angeles, Grafton 1930, str. 66; R. V. Bruce, *Bell: Alexander Graham Bell and the Conquest of Solitude*, Boston, Little-Brown 1973, str. 321.

279 R. V. Bruce, *Bell: Alexander Graham Bell and the Conquest of Solitude*, cit. dílo, str. 380.

okamžiku se rodí člověk.“²⁸⁰ Audista je konfrontován s děsivou nesnází: bude-li činit ústupky, hrozí mu, že přijde o své nadřazené postavení. Předpokládejme například, že na škole pro neslyšící děti by byl zaměstnán nezanedbatelný počet neslyšících. Mohli by vytlačit některé slyšící. Jejich lepší schopnost komunikovat s neslyšícími dětmi a často i lepší schopnost vciťovat se do nich a vést je by mohla na slyšící učitele působit tísnivě. A jak poznamenává Mannoni, „s každým nárůstem rovnosti se zbývající rozdíl jeví o to méně tolerovatelné“.²⁸¹ To je nanejvýš smysluplné: je-li kritériem spravedlivého zacházení způsob, jakým se k sobě chovají poskytovatelé, potom platí, že čím více mi budete dopřávat rovného postavení, tím více mi pravidla, podle nichž žijete, budou připadat jako něco, co platí i pro mě, a tím více budu žádat, aby se ke mně podle nich přistupovalo. A tak malé ústupky vedou k větším ústupkům a posléze k odstranění utlačovatelského vztahu. Právě proto se v těchto bojích vyskytuje jen málo umírněných aktérů. Někdejší závislí potom dospějí k závěru, že mají-li být splněny jejich oprávněné požadavky, musí se uchýlit k násilnému řešení, jako to udělali neslyšící studenti při revoluci na Gallaudetově univerzitě roku 1988 a jako to udělalo mnoho menšin a kolonizovaných národů.

Revoluce na Gallaudetově univerzitě byla pro Ameriku i západní Evropu něčím šokujícím. Věděli jsme, že existují utlačované jazykové menšiny; nevěděli jsme ale, že neslyšící komunita je jednou z nich. Mysleli jsme si, že pro neslyšící děláme všechno, co osvícená společnost dělat může. Připadá nám nepřijatelné, že neslyšícím dětem je odepřeno efektivní vzdělávání, že neslyšícím dospělým je v tomto vzdělávání i v jiných profesích, jež neslyšícím pomáhají, upřena jakákoli úloha, že v záležitostech, jež se jich bytostně týkají, se rada neslyšících nebere v potaz, ba dokonce se o ni ani nežádá, a že tohle všechno se nám děje přímo před očima a z velké části za naše daňové poplatky. Je nám úzko, neboť bez naší kolektivní lhostejnosti by audistický establishment nemohl dělat věci, které škodí neslyšícím i jemu samému a které jsou ostudou pro zbytek naší společnosti. Následující slova Jeana-Paula Sartra jako by obviňovala i nás: „Vaše pasivita slouží jen k tomu, abyste se zařadili na stranu utlačovatelů.“²⁸²

280 T. Smith, „Idealism and People's War: Sartre on Algeria“, cit. text, str. 437.

281 O. Mannoni, *Prospero and Caliban: The Psychology of Colonization*, New York, Praeger 1964, str. 84.

282 J.-P. Sartre, „Préface“, in: F. Fanon, *Les damnés de la terre*, Paris, Éditions de la découverte 2002, str. 38.